

EWA RZECZKOWSKA

Sprawa Leonarda Zub-Zdanowicza w dokumentacji 14 Sądu Polowego Dowództwa 2 Korpusu Polskiego i 12 Sądu Polowego Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia w latach 1945–1947

Życiorys mjr. Leonarda Zub-Zdanowicza ps. „Ząb”, „Dor”, „Szprung” jest od dawna znany historykom. W latach dziewięćdziesiątych XX w. jego sylwetkę przybliżył Marek Jan Chodakiewicz w pracy *Narodowe Siły Zbrojne. „Ząb” przeciw dwu wrogom*¹. Opisał działalność oficera Wojska Polskiego, cichociemnego, przez pryzmat organizacji, do której Zub-Zdanowicz przystąpił w 1943 r. Jego biogram odnajdziemy w pracy Czesława Brzozy na temat żołnierzy Brygady Świętokrzyskiej², a także w słowniku cichociemnych pod redakcją Krzysztofa Tochmana³. Wspominają o nim autorzy monografii poświęconych historii cichociemnych⁴ i podziemia narodowego⁵. W jego

¹ M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne. „Ząb” przeciw dwu wrogom*, Warszawa 1999.

² C. Brzoza, *Ludzie Brygady. Noty biograficzne oficerów i żołnierzy Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych*, Kraków 2015, s. 544–546.

³ K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 1, Oleśnica 1991, s. 141–145.

⁴ J. Tucholski, *Cichociemni. Historia legendarnych spadochroniarzy*, Wrocław 2010, s. 88, 92, 171, 242, 510; K. Śledziński, *Cichociemni. Elita polskiej dywersji*, Kraków 2012, s. 201, 202, 415; J. Tucholski, *Cichociemni i spadochroniarze 1941–1956*, Warszawa 2009, s. 35.

⁵ M. Bechta, W. J. Muszyński, *Przeciwko Pax sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, Warszawa 2017, s. 76, 314, 315; M. Gniadek-Zieliński, *Narodowe Siły Zbrojne 1942–1947*, Warszawa 2017, s. 118, 184, 210, 348, 349, 351, 373, 374, 387, 409, 424, 428, 457; M. Piotrowski, *Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944–1947*, Lublin 2009, s. 27, 28, 31, 99, 102, 107, 128,

biografii są pewne wątki, które wymagają szczególnego zainteresowania i wyjaśnienia. W 2017 r. burzliwą dyskusję wywołała sprawa złożenia, m.in. przez Okręg Lubelski Związku Żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), wniosku o zmianę dotychczasowej nazwy ulicy Lucyny Herc (Hertz) na ulicę Leonarda Zub-Zdanowicza. Wniosek został negatywnie zaopiniowany przez „Zespół do spraw nazewnictwa ulic i placów publicznych w Mieście Lublin”. Jednym z powodów odrzucenia postulatów był zarzut dezercji, której Zub-Zdanowicz miał się dopuścić w 1943 r.⁶

Zagadnieniem dezercji, zarzucanej Zub-Zdanowiczowi, zajmował się Bartłomiej Szyprowski⁷. W oparciu o dostępną literaturę, źródła drukowane oraz akta przechowywane w Studium Polski Podziemnej w Londynie opisał okoliczności jego przejścia z Armii Krajowej (AK) do NSZ. Poruszył sprawę weryfikacji po warunkowym przyjęciu do 2 Korpusu Polskiego, a następnie postępowania karnego przeciwko Zub-Zdanowiczowi, twierdząc, że: „Wydaje się, że sąd, dokonując analizy działań L. Zub-Zdanowicza, przyjął, że działał on w ramach Polskich Sił Zbrojnych, bo w wyniku rozprawy sądowej L. Zub-Zdanowicz został uniewinniony”⁸. Słowa te nie znajdują potwierdzenia w faktach, bowiem sprawa Zub-Zdanowicza nie trafiła na salę sądową. Dochodzenie prowadzone w latach 1945–1947 nie zakończyło się też umorzeniem. W aktach tego śledztwa nie ma żadnych informacji o uniewinnieniu Zub-Zdanowicza przez sąd honorowy w 2 Korpusie we Włoszech⁹.

Celem artykułu jest ukazanie przebiegu i wyników dochodzenia w sprawie Zub-Zdanowicza, prowadzonego w latach 1945–1947 przez 14 Sąd Polowy Dowództwa 2 Korpusu Polskiego, a po jego likwidacji przez 12 Sąd Polowy Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia (PKPR).

190; K. Komorowski, *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna ruchu narodowego 1939–1945*, Warszawa 2000, s. 357, 363, 475–477, 527.

⁶ Ostatecznie 18 V 2017 r. Zub-Zdanowicz został patronem skweru przy ul. Głębokiej i Wiercieńskiego w Lublinie, zob. uchwała nr 741/XXX/2017 Rady Miasta Lublina z 18 V 2017 r. w sprawie nadania nazwy skwerowi Leonarda Zub-Zdanowicza, <https://bip.lublin.eu/rada-miasta-lublin/uchwaly-rm-lublin/vii-kadencja-rady-miasta-lublin-2014-2018/sesja-nr-xxx-z-dnia-18-05-2017/uchwala-nr-741xxx2017-rady-miasta-lublin-z-dnia-18-maja-2017-r-w-sprawie-nadania-nazwy-skwerowi-polozonemu-w-granicach-administracyjnych-miasta-lublin-skwer-leonarda-zub-zdanowicza,2,15980,2.html> (dostęp 18 IX 2018 r.); DS, *Lubelskie skwery mają nowych patronów*, „Kurier Lubelski”, <https://kurierlubelski.pl/lubelskie-skwery-maja-nowych-patronow/ar/12088795> (dostęp 18 IX 2018 r.)

⁷ B. Szyprowski, *Ze wszech miar żołnierz. Przypadek przejścia do NSZ cc. Leonarda Zub-Zdanowicza „Dora”, „Zęba”, „Inne Oblicza Historii”* 2014, nr 3, s. 20–29.

⁸ *Ibidem*, s. 28. B. Szyprowski informację o uniewinnieniu L. Zub-Zdanowicza przez sąd przytoczył za publikacją M. J. Chodakiewicza, zob. M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 66–67.

⁹ M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 67, 305 przyp. 80. M. J. Chodakiewicz opierał się na oświadczeniu złożonym przez Stanisława Żochowskiego 23 V 1990 r.

Podstawą źródłową jest dokumentacja tych sądów, przechowywana obecnie w archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (IPiMS), opisana sygnaturą A.XII.85/168. Warto zauważyć, że większość akt sądowych, zdeponowanych w IPiMS jest w dalszym ciągu zastrzeżona. Dzięki pomocy i życzliwości Dyrekcji Instytutu udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych dotyczących rtm. Zub-Zdanowicza, które otrzymałam latem 2017 r. w czasie pobytu w Londynie w ramach stypendium ufundowanego przez *Polonia Aid Foundation Trust*¹⁰.

Zanim przejdę do omówienia przebiegu postępowania, które toczyło się wobec Zub-Zdanowicza w latach 1945–1947, przedstawię w skrócie jego działalność w okresie II wojny światowej. Rozkazem dowódcy 29 Dywizji Piechoty płk. Ignacego Oziewicza 25 sierpnia 1939 r. został wyznaczony dowódcą 29 Polowego Plutonu Żandarmerii w Grodnie. Zajmował się zapewnieniem bezpieczeństwa sztabu Dywizji. Służył w nim także kolega ppor. Zub-Zdanowicza z czasów studiów na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego kpt. Stanisław Żochowski. Za jego namową kilka lat później Zub-Zdanowicz zdecydował się na zmianę wojskowej przynależności organizacyjnej. Wraz z wybuchem wojny 29 Dywizja Piechoty stała się częścią Armii „Prusy”, dowodzonej przez gen. Stefana Dęba-Biernackiego. Po rozbiciu przez Niemców Dywizji Zub-Zdanowicz został przydzielony do 13 Brygady Piechoty, dowodzonej przez płk. Wacława Szalewicza. Zajmował tu także funkcję szefa bezpieczeństwa sztabu i dowódcy 29 Plutonu Żandarmerii¹¹. Po kapitulacji zgrupowania gen. Brunona Olbrychta 27 września 1939 r., w którego skład wchodziła 13 Brygada, ppor. Zub-Zdanowicz, wraz z bratem Wiktorem, przyłączył się do Grupy Kawalerii „Chełm”, składającej się m.in. z dowodzonego przez płk. Władysława Płonkę 22 Pułku Ułanów Podkarpackich. Bracia nie chcieli się poddać nadciągającej ze wschodu Armii Czerwonej. Po odmeldowaniu, które nastąpiło 1 października 1939 r., udali się do rodziny w Opolu Lubelskim¹². W listopadzie 1939 r. wstąpili do lokalnej organizacji konspiracyjnej

¹⁰ Pragnę serdecznie podziękować władzom *Polonia Aid Foundation Trust* za przyznane mi stypendium, które umożliwiło mi przeprowadzenie kwerendy archiwalnej w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz w Studium Polski Podziemnej w Londynie.

¹¹ Studium Polski Podziemnej (dalej: SPP), Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Przebieg służby L. Zub-Zdanowicza, Baron's Cross Camp, Near Leominster, Herefordshire, 30 XII 1946 r., k. 19.

¹² *Ibidem*; Własnoręczny życiorys L. Zub-Zdanowicza, b.m., b.d., k. 5. W wywiadzie udzielonym Jurewiczowi Zub-Zdanowicz powiedział: „Kampanię Wrześniową zakończyłem w dniu 1 października 1939 r. w zgrupowaniu pod dowództwem Płk Płonki. Odmówiłem propozycjom niektórych oficerów pójścia do niewoli”, zob. L. Jurewicz, *Zbrodnia czy początek wojny domowej*, Londyn 1980, s. 9.

BWC¹³ w powiecie puławskim, nawiązali też kontakt ze Służbą Zwycięstwu Polski. Następnie zdecydowali się dołączyć do formowanej we Francji Armii Polskiej¹⁴.

Pod koniec stycznia 1940 r. Zub-Zdanowiczowie dotarli do Paryża, następnie zostali skierowani do obozu szkoleniowego w Coëtquidan. Podporucznika Leonarda Zub-Zdanowicza mianowano dowódcą 15 Plutonu Żandarmerii, będącego częścią składową Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich (SBSP), dowodzonej przez płk. Zygmunta Bohusza-Szyszko. W SBSP był też szefem bezpieczeństwa Brygady¹⁵. Z tą jednostką uczestniczył w kampanii norweskiej, następnie po kapitulacji Francji przedostał się do Wielkiej Brytanii, gdzie został przydzielony do 3, następnie do 7, potem do 8 Kadrowej Brygady Strzelców i wreszcie do Samodzielnej Brygady Spadochronowej. Od lipca lub sierpnia 1941 r. rozpoczął szkolenie dla cichociemnych¹⁶. Ostatecznie po zakończeniu szkolenia Zub-Zdanowicz został 7 kwietnia 1942 r. zaprzysiężony w Londynie jako członek AK¹⁷, a od 14 kwietnia oficjalnie przeniesiono go do dyspozycji Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza¹⁸. Od 20 kwietnia w bazie wyczekiwania nr 18 (*Station 18*) Kierownictwa Operacji Specjalnych (ang. SOE, *Special Operations Executive*), o nazwie Frogmore Park, znajdującej się w Watton-at-Stone w Hertfordshire, oczekiwał na decyzję o locie do Polski¹⁹. Grupą cichociemnych dowodził por. Bolesław Kontrym ps. „Żmudzin”. W jej skład wchodził, obok por. Zub-Zdanowicza, por. Mieczysław Hugo Eckhardt „Bocian”, ppor. Hieronim Łagoda ps. „Lak”, ppor. Michał Fijałka ps. „Kawa” oraz por. Wacław Kopisto ps. „Kra”. Nie zdołała ona jednak wylecieć do Polski i w czerwcu 1942 r. została wycofana do nowo otwartej bazy 43 w Audley End (*Special Training School 43*). Grupę cichociemnych dowodzoną przez kpt. Kontryma wysłano na dalsze szkolenie do różnych punktów szkoleniowych. W tym czasie w Ringway i w stacji nr 45 koło Portsmouth Zub-Zdanowicz był tłumaczem Kontryma w czasie jego kontaktów z Anglikami. Do Audley End

¹³ Brak bliższych informacji na temat tej organizacji.

¹⁴ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Arkusz ewidencyjny, b.m. 10 IV 1942 r., k. 1; L. Zub-Zdanowicz, Życiorys, b.m., b.d., k. 4–6; M.J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 22–33; C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 544–545.

¹⁵ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Przebieg służby L. Zub-Zdanowicza, Baron's Cross Camp, Near Leominster, Herefordshire, 30 XII 1946 r., k. 19.

¹⁶ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Własnoręczny życiorys L. Zub-Zdanowicza, b.m., b.d., k. 18.

¹⁷ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Protokół zaprzysiężenia L. Zub-Zdanowicza, Londyn 7 IV 1942 r., k. 9.

¹⁸ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Przebieg służby L. Zub-Zdanowicza, Baron's Cross Camp, Near Leominster, Herefordshire, 30 XII 1946 r., k. 19.

¹⁹ I. Valentine, *Baza 43. Cichociemni*, Warszawa 2005, s. 53, 55.

cichociemnych ściągnięto ponownie w lipcu 1943 r.²⁰ W nocy z 1 na 2 września 1942 r. sześciu cichociemnych w ramach operacji „Smallpox” zostało przetransportowanych do Polski. W czasie zrzutu por. Zub-Zdanowicz złamał nogę, przez co na kilka miesięcy został wyeliminowany z działalności organizacyjnej. Wówczas nawiązał kontakt z oficerami NSZ. W połowie 1943 r., za namową mjr. Żochowskiego, zdecydował się na przejście do tej organizacji. 1 czerwca 1943 r. objął funkcję kierownika Akcji Specjalnej NSZ na Lubelszczyźnie. Od 14 listopada tego roku był dowódcą 1 Pułku Legii Nadwiślańskiej Ziemi Lubelskiej²¹. Po powstaniu Brygady Świętokrzyskiej został mianowany 19 sierpnia 1944 r. jej szefem sztabu. Rok później opuścił Brygadę, zaś 29 września 1945 r. ppłk NSZ Zub-Zdanowicz, wraz z żoną Marią²², dotarł do miejsca zakwaterowania wojsk 2 Korpusu Polskiego we Włoszech²³.

Rozkazem personalnym z 1 października 1945 r., w stopniu rotmistrza, przyjęto go warunkowo do służby czynnej w 2 Korpusie Polskim z przydziałem do Centrum Wyszkożenia Wojsk Pancernych²⁴. Warunkowe przyjęcie wiązało się z rozpoczęciem wobec Zub-Zdanowicza procesu weryfikacyjnego, który prowadziła Główna Komisja Weryfikacyjna AK²⁵. W jego toku pytano żołnierza o jego dotychczasową służbę, konfrontowano jego zeznania z informacjami pozyskanymi od świadków. W przypadku Zub-Zdanowicza sprawdzenie dotyczyło stopni oficerskich uzyskanych przez niego w czasie II wojny światowej²⁶ oraz działalności w kraju po zrzucie od września 1942 r. W jego sprawie zeznania lub oświadczenia dla Komisji Weryfikacyjnej przy sztabie 2 Korpusu Polskiego złożyli oficerowie AK: kpt. Leszek Popiel, kpt. Leszek Torliński, kpt.

²⁰ W. Pasek, *Bolesława Kontryma życie zuchwałe. Biografia żołnierza i policjanta 1898–1953*, Warszawa 2006, s. 112.

²¹ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Przebieg służby L. Zub-Zdanowicza, Baron's Cross Camp, Near Leominster, Herefordshire 30 XII 1946 r., k. 20.

²² Maria Zub-Zdanowicz ps. „Fala”, z domu Poray-Wybranowska (ur. 1916 – zm. 1994) – sanitariuszka w 1 Pułku Legii Nadwiślańskiej NSZ, przeszła cały szlak walk Brygady Świętokrzyskiej NSZ, po wojnie działaczka w organizacjach kombatanckich i społecznych w Stanach Zjednoczonych; K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych...*, t. 1, s. 144.

²³ M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 37 *passim*.

²⁴ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Przebieg służby L. Zub-Zdanowicza, Baron's Cross Camp, Near Leominster, Herefordshire, 30 XII 1946 r., k. 20.

²⁵ Główna Komisja Weryfikacyjna AK działała na podstawie zarządzenia szefa Sztabu Głównego z 9 XI 1945 r. oraz zarządzenia Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych i MON z 28 VIII 1947 r. w odniesieniu do członków organizacji wojskowych, niescalonych z AK, a także Rozkazu Dowództwa 2 Korpusu nr 7 z 21 I 1946 r. o weryfikacji żołnierzy AK, zob. M. Wójciuk, *Informacje biograficzne i genealogiczne w zespole Komisji Weryfikacyjnej z Archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2009, t. 1, s. 143.

²⁶ W NSZ otrzymał następujące stopnie oficerskie: kapitan (1 VII 1943 r.), major (1 I 1944 r.), podpułkownik (15 I 1945 r.), zob. SPP, Komisja Weryfikacyjna I, Wyciąg z zeszytu ewidencyjnego Brygady Świętokrzyskiej NSZ, b.p.

Witold Sągajłło, mjr Waclaw Chojna i por. Stanisław Wierzyński. Oświadczenia oraz zeznania oficerów, bez ujawniania nazwisk zeznających, przekazano Zub-Zdanowiczowi, który ustosunkował się do nich w piśmie do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej z 28 maja 1946 r.²⁷

Pisemne oświadczenie, skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej AK 20 lutego 1946 r. złożył kpt. Popiel²⁸. W czasie wojny był członkiem organizacji „Wachlarz”. 1 kwietnia 1943 r. został przeniesiony do Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK, do tworzących się Zgrupowań kpt. Jana Piwnika ps. „Ponury”²⁹. Pełnił w nich funkcję adiutanta dowódcy Zgrupowań, a od 20 sierpnia 1943 r. był p.o. szefa sztabu Zgrupowań. Początek obecności oddziałów NSZ na terenie powiatów sandomierskiego i opatowskiego Popiel wskazywał na pierwsze miesiące 1944 r. Uważał, że przekroczyły one Wisłę „dla celów propagandowo-politycznych”. Wśród operujących tam grup wymienił oddziały: „Stepa”³⁰,

²⁷ Przewodniczącym Komisji Weryfikacyjnej był od listopada 1945 r. płk Stanisław Juszczykiewicz (ur. 1897 – zm. 1967). Jej siedziba znajdowała się przy 11 Leopold Road w Londynie; M. Wójciuk, *Informacje biograficzne...*, s. 144.

²⁸ Leszek Popiel de Choszczak ps. „Pobratyński”, „Antoniewicz” (ur. 1914 – zm. 1963) – podporucznik. W 1939 r. zmobilizowany jako zastępca dowódcy plutonu w 54 pp, od 1941 r. w Organizacji Dywersyjnej „Wachlarz”, 1 IV 1943 r. przeniesiony do Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK „Jodła”. Wszedł w skład formujących się Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” jako oficer wywiadu i adiutant dowódcy por. J. Piwnika, a po jego odwołaniu pozostał adiutantem por. Eugeniusza Kaszyńskiego. W lutym 1945 r. wraz z Kaszyńskim uciekł do Niemiec Zachodnich, a następnie do Włoch. Pełnił funkcję oficera wywiadu w niemieckim obozie jenieckim. Następnie otrzymał przydział do 2 Korpusu PSZ, z którym dotarł do Wielkiej Brytanii. W 1948 r. wrócił do Polski, zob. M. Jedynak, *Kryptonim „Jedność” – rozpracowanie środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”-„Nurt” na Dolnym Śląsku (1957–1959)* [w:] *Druka konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. K. Jasiak, Opole 2010, s. 157, przyp. 16.

²⁹ Jan Piwnik ps. „Ponury”, „Donat” (ur. 1912 – zm. 1944) – kpt WP. We wrześniu 1939 r. dowodził kompanią zmotoryzowanego batalionu policji, 23 września przekroczył granicę polsko-węgierską i przedostał się do Francji, tam przydzielony do 4 Pułku Artylerii Ciężkiej 4 DP. Następnie ewakuowany do Wielkiej Brytanii, przydzielony do 4 Brygady Kadrowej Strzelców, potem w Samodzielnej Brygadzie Spadochronowej. Po przeszkoleniu z zakresu dywersji zaprzysiężony 10 X 1941 r. w Oddziale VI Sztabu NW. W nocy z 7 na 8 XI 1941 r. odbył skok na placówkę odbiorczą „Ugór” niedaleko Skierniewic. Od grudnia 1941 r. do 9 IV 1942 r. szef odbioru w Komórcie Przerzutów Powietrznych „Syrena” KG AK, następnie w organizacji Wachlarz dowódca odcinka II, we wrześniu ponownie w Warszawie. Po rozwiązaniu „Wachlarza” przeszedł do Kedywu KG AK, od 4 VI 1943 r. szef Kedywu Okręgu AK Kielce i dowódca Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”. 7 X 1943 r. zrzekł się funkcji szefa Kedywu, a 2 I 1944 r. odwołany został z dowództwa zgrupowań. Wyjechał na Nowogródczynę, dowodził 7 batalionem 77 pp AK Okręgu Nowogródek. Poległ 16 VI 1944 r., zob. K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych...*, t. 1, s. 108–110.

³⁰ Henryk Figuro-Podhorski ps. „Step”, „Caderski” (ur. 1910 – zm. 1987) – do 1943 r. żołnierz ZWZ-AK, od czerwca 1943 r. do sierpnia 1944 r. dowódca Akcji Specjalnej w Okręgu Lubelskim NSZ, od 14 XI 1943 r. dowódca batalionu 1 Pułku Legii Nadwiślańskiej Ziemi Lubelskiej,

„Dymszy”³¹, następnie „Niemiry”³², „Jerzego”³³, „Żbika”³⁴. Oskarżał oddział, kierowany przez Henryka Figuro-Podhorskiego ps. „Step” o rozbrajanie placówek AK, przeprowadzanie rekwizycji w majątkach współpracujących z AK. Jako przykład wymienił majątek Zochcin koło Opatowa, należący do Anny i Andrzeja Jagnińskich³⁵. O pojedynczych rozbrojeniach żołnierzy AK oraz skokach na magazyny broni, rzekomo dokonywanych przez żołnierzy „Zęba”, pisał kpt. Leon Torliński ps. „Kret”³⁶. Twierdził, że żołnierze NSZ

następnie dowódca 6 kompanii 204 pp NSZ, od sierpnia 1944 r. w Brygadzie Świętokrzyskiej. Po wojnie pozostał na emigracji, zob. C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 104–105.

³¹ Chodzi o Mariana Kaczmareckiego ps. „Dymsza”. Według Jerzego Jaxy-Maderskiego oddział Mariana Kaczmareckiego „Dymszy” wchodził w skład III Okręgu Lubelskiego NSZ i często przechodził na kielecką stronę Wisły, zob. J. Jaxa-Maderski, *Na dwa fronty*, Lublin 1995, s. 26.

³² Być może chodzi o osobę posługującą się też pseudonimem „Nawarra”, „Niemira” (NN) – kpt. NSZ, po wojnie „Nawara” por. OW, oficer służby stałej. Od początku 1944 r. dowódca oddziału partyzanckiego utworzonego w wyniku połączenia grup „Katarzyny” i „Dymszy”, od 11 VIII 1944 r. szef sztabu i szef wydziału operacyjnego Brygady Świętokrzyskiej, od 29 VIII 1944 r. dowódca I batalionu 204 pp i dowódca kompanii szkolnej, od 30 VIII 1944 r. dowódca szkoły podchorążych Brygady Świętokrzyskiej, wykładowca na kursach GP w Käfer-talu (1946–1947); http://drugiobieg.info/php/3_p_podziemna.php?ID3=358&s=9&li=1&sort=K_OPS#28001 (dostęp 17 IV 2019 r.). Kapitan „Niemirę” – komendanta kursu podchorążych wspomina też Jaxa-Manderski, zob. *ibidem*, s. 131, 142, 143.

³³ Prawdopodobnie chodzi o chor./kpt. NSZ Zbigniewa Jawora ps. „Jerzy”, „Wojski”. Przed wojną służył w 4 Pułku Piechoty Legionów w Kielcach jako instruktor w Szkole Podoficerskiej. 9 V 1944 r. dotarł do Mirogonowic w powiecie opatowskim z oddziałem liczącym 18 ludzi. Żołnierz Brygady Świętokrzyskiej od 28 X 1944 r., dowódca batalionu i dowódca 204 pp; *ibidem*, s. 90, 316; C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 163.

³⁴ Władysław Kołaciński (Kaniewski) ps. „Żbik” (ur. 1911 – zm. 1995) – we wrześniu 1939 r. służył w III Kolumnie Samochodowej Marynarki Wojennej, dostał się do niewoli (*Stalag* IID Stargard). Od 8 VIII 1940 r. członek NOW, w sierpniu 1940 r. komendant placówki, od 26 XII 1942 r. komendant komórki dywersyjnej w Częstochowie, od marca 1943 r. w NSZ, aresztowany w lipcu 1943 r. i zesłany do *KL Auschwitz*, zbiegł z transportu, następnie komendant Akcji Specjalnej w Okręgu Częstochowa, od września 1943 r. dowódca oddziału partyzanckiego. Po wyjściu Brygady Świętokrzyskiej pozostał w kraju, w listopadzie 1945 r. przedostał się do 2 Korpusu Polskiego; W. Kołaciński „Żbik”, *Między młotem a swastyką*, Warszawa 2018, zob. C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 198–199; J. Jaxa-Maderski, *Na dwa fronty...*, *passim*.

³⁵ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: IPiMS), Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leszka Popiela, II Baon Brygady Strzelców Karpackich, 20 II 1946 r., b.p. [Teczka zawierająca dokumenty nosi oznaczenie przytoczone w zapisie natomiast dokumenty w niej przechowywane są sygnowane – prawdopodobnie wcześniejszą sygnaturą – A.XII.88/501]. W majątku mieszkała wówczas A. Jagnińska z dwojgiem dzieci. Jej mąż jako porucznik rezerwy we wrześniu 1939 r. został zmobilizowany do 10 Pułku Strzelców Konnych, następnie w składzie 10 Brygady Kawalerii przekroczył granicę Węgier, zob. *Pozbawieni ojczyzny. Powojenne losy właścicieli Zochcina*, „Ziemia Opatowska” 2000, nr 17, s. 20–23.

³⁶ Leon Torliński ps. „Kret” (ur. 1913 – zm. 2007) – kapitan AK. We wrześniu 1939 r. dowódca 2 kompanii ckm w 206 pp w 35 Dywizji Piechoty Rezerwowej. Po ucieczce z niewoli niemieckiej

wykonywali wyroki śmierci na szeregowych żołnierzach przechodzących do AK³⁷.

Kapitan Witold Sągajłło ps. „Sandacz”, „Sulima”³⁸ składał zeznania 10 kwietnia 1946 r. w siedzibie Komisji Weryfikacyjnej. Mówił, że działające w latach 1943–1944 na terenie Obwodu Opatów oddziały NSZ, podlegające „Zębowi”, rozbrajały oddziały AK, zaś żołnierze „Zęba” zlikwidowali podchorążego ps. „Czarny”³⁹ z AK. W odwecie Sągajłło rozbroił grupę „Groźnego”⁴⁰ z NSZ, składającą się z 30 ludzi. Za ten czyn narodowcy mieli wydać na niego wyrok śmierci⁴¹. Zub-Zdanowicz w odpowiedzi na przedłożone mu zarzuty napisał, że nie słyszał o oddziale „Groźnego”⁴².

Działania Figuero-Podhorskiego ps. „Step”, związane z rozbrajaniem placówek AK i przeprowadzaniem rekwizycji w majątkach współpracujących z AK, według Popiela miały zmusić do reakcji ppłk. Antoniego Żółkiewskiego ps. „Lin”⁴³, komendanta Inspektoratu Sandomierz. Do rozmów

wrócił na rodzinne Pomorze. Od marca 1941 r. w „Małej Dywersji” w Warszawie, od 15 XII 1941 r. do marca 1942 r. w wywiadzie ZWZ-AK w Okręgu Kielecko-Radomskim, od maja 1942 r. tworzył sieć wywiadu AK w Sandomierzu, od maja 1942 r. do lipca 1943 r. zastępca komendanta sandomierskiego Obwodu AK oraz szef referatu II, od lipca 1943 r. kierownik wywiadu sandomierskiego Inspektoratu AK, w skład którego wchodziły Obwody Opatów i Sandomierz. Od sierpnia 1944 r. oficer operacyjny 2 DPŁeg. AK. Od jesieni 1944 r. szef wywiadu w Inspektoracie AK Kielce. We wrześniu 1945 r. przez „zieloną granicę” uciekł na Zachód. W grudniu 1945 r. wstąpił do 2 Korpusu Polskiego, wcielony do 5 Kresowej Dywizji Piechoty. 17 X 1957 r. wrócił do Polski, zob. B. Szewdo, *Kaszuba, który ukochał Sandomierz Major Leon Torliński ps. „Kret” (1913–2007)* „Zeszyty Sandomierskie” 2007, nr 24, s. 46–47; Leon Torliński, *Życiorys* http://www.kpbc.ukw.edu.pl/Content/95019/Torlinski_Leon_Augustyn_141_750_Pom.pdf (dostęp 18 IV 2019 r.)

³⁷ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leona Torlińskiego, b.m. 25 II 1946 r., b.p.

³⁸ Witold Sągajłło ps. „Feliks”, „Sulima”, „Sandacz”, „Tarło” (ur. 1910 – zm. 1998) – kapitan marynarki. Od lutego 1940 r. w ZWZ Okręgu Radomsko-Kieleckiego; od maja 1941 do kwietnia 1944 r. komendant Obwodu Opatów ZWZ-AK. We wrześniu 1945 r. przedostał się do Pragi czeskiej, następnie do Pilzna w strefie amerykańskiej. Przebywał w obozach przejściowych w Cham, Regensburg i Murnau. 26 IX 1946 r. wcielony jako kapitan do Marynarki Wojennej. Wyjechał do Anglii, mieszkał w Londynie, zob. W. Sągajłło [Sągajłło], *The Man in the Middle. A story of the Polish resistance 1940–45*, London 1984, *passim*.

³⁹ Nie udało się ustalić personaliów tej osoby.

⁴⁰ Nie udało się ustalić personaliów tej osoby.

⁴¹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania kpt. Witolda Sągajłło, P.S. Giorgio, 10 IV 1946 r., b.p.

⁴² IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

⁴³ Antoni Żółkiewski ps. „Garbaty”, „Jog”, „Lin”, „Piaś”, „Zacny” (ur. 1896 – zm. 1945) – podpułkownik WP. We wrześniu 1939 r. dowódca 5 Pułku Strzelców Podhalańskich w Przemyślu w składzie Armii Kraków. Od listopada 1939 r. w SZP-ZWZ w Warszawie. Od jesieni 1940 r.

z Zub-Zdanowiczem komendant wyznaczył mjr. Eugeniusza Kaszyńskiego ps. „Nurt”⁴⁴, cichociemnego, przetransportowanego do Polski w nocy z 1 na 2 października 1942 r. Od stycznia 1944 r. dowodził on Zgrupowaniami Partyzanckimi AK „Ponury”. Podpułkownik Żółkiewski uważał, że wspólny pobyt Zub-Zdanowicza i Kaszyńskiego w Anglii doprowadzi do porozumienia między oddziałami NSZ i AK na Kielecczyźnie⁴⁵. Kapitan Popiel otrzymał zadanie nawiązania kontaktu z oddziałem „Zęba”⁴⁶. Jednak w jego oświadczeniu nie ma informacji, czy doszło do takiego spotkania⁴⁷.

Odpowiadając na zarzut dotyczący rozbrajania żołnierzy AK oraz dokonywania rabunków przez oddziały mu podległe, Zub-Zdanowicz wyjaśniał, że wówczas wszystkie jego oddziały znajdowały się w AK i z tego względu nie mogły dokonywać napadów na akowskie magazyny, rozbrajać i bić żołnierzy AK czy wydawać na nich wyroków śmierci. W czerwcu 1944 r. Zub-Zdanowicz, wraz z rtm. Antonim Starnawskim⁴⁸, przeprawił się na lewy brzeg Wisły celem

inspektor rejonowy ZWZ Kielce, następnie do 1942 r. inspektor Inspektoratu ZWZ-AK Kielce, od maja 1942 r. Inspektor Inspektoratu AK Sandomierz. Z końcem lipca 1944 r. objął dowodzenie 2 DPLeG. AK, wraz z Kieleckim Korpusem AK wyruszył na pomoc powstańczej Warszawie, 30 IX 1944 r. rozwiązał 2 DPLeG. AK i wrócił do konspiracji. Był szefem sandomierskiego Inspektoratu organizacji NIE. 17 IV 1945 r. aresztowany przez NKWD, następnie osadzony w więzieniu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Kielcach. Skazany 28 VI 1945 r. przez Wojskowy Sąd Okręgowy w Łodzi na karę śmierci, ułaskawiony przez Bierutą, wyrok śmierci zamieniono na 10 lat więzienia. Uwolniony z 4 na 5 VIII 1945 r. przez oddział Antoniego Hedy ps. „Szary”, zmarł na atak serca w czasie przenoszenia go do furmanki, zob. B. Szwedo, *Antoni Żółkiewski ps. „Garbaty” „Jog” „Lin” „Piaś” „Zacny”* [w:] *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, t. 5, Kraków 1999, s. 141–144.

⁴⁴ Eugeniusz Kaszyński ps. „Nurt”, „Mur”, „Sep”, *vel* „Eugeniusz Tapecki” (ur. 1909 – zm. 1976) – major WP. We wrześniu 1939 r. w Grupie „Stryj” gen. Stefana Dembińskiego, 19 września przedostał się na Węgry, stamtąd do Francji i Wielkiej Brytanii. Wstąpił do Samodzielnej Brygady Spadochronowej, przeszedł przeszkolenie dywersyjne, zaprzysiężony 24 VIII 1942 r. W nocy z 1 na 2 X 1942 r. wykonał skok na placówkę „Rak” niedaleko Siedlec. Od 1 XII 1942 r. do kwietnia 1943 r. oficer techniczny i operacyjny Związku Odwetu w Okręgu AK Radom–Kielce oraz inspektor dywersji w Kedywie, zastępca dowódcy Kedywu tego okręgu. Od czerwca 1943 r. dowódca Zgrupowania nr 1 Zgrupowań Partyzanckich „Ponurego”, od stycznia 1944 r. dowódca Zgrupowań; zob. K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych...*, t. 3, Zwierzyniec–Rzeszów 2002, s. 46–50.

⁴⁵ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leszka Popiela, II Baon Brygady Strzelców Karpackich, 20 II 1946 r., b.p.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ W dalszej części oświadczenia kpt. Popiel pisał, że do osobistego spotkania Zub-Zdanowicza z „Nurtem” doszło w maju 1945 r. Jest to zdecydowanie niemożliwe, bo w tym czasie Zub-Zdanowicz przebywał w składzie Brygady Świętokrzyskiej na terenie Czechosłowacji, zob. C. Brzoza, *Od Miechowa do Coburga: Brygada Świętokrzyska Narodowych Sił Zbrojnych w marszu na Zachód*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, nr 1(5), s. 247, *passim*.

⁴⁸ Antoni Starnawski ps. „Leon”, „Leon Kmita” (ur. 1901 – zm. 1985) – kapitan NSZ. We wrześniu 1939 r. dowódca Szwadronu Kolarzy nr 5 Krakowskiej Brygady Kawalerii, następnie

dokonania inspekcji oddziału Figuro-Podhorskiego. „Zastałem baon bardzo zdyscyplinowany” – pisał Zub-Zdanowicz. W tym czasie spotkał się też z mjr. Kaszyńskim, z którym „Step” miał ściśle współpracować. W czasie pobytu na Kielecczyźnie ani od żołnierzy z oddziału dowodzonego przez Figuro-Podhorskiego, ani też od dowódców czy żołnierzy AK Zub-Zdanowicz nie uzyskał żadnych informacji na temat nielegalnych rekwizycji, dokonanych rzekomo przez oddziały NSZ. Natomiast dotarły do niego skargi na rekwizycje żywności, których dokonywał oddział „Stepa” w kwietniu i maju 1944 r. bez porozumienia z kwatermistrzem AK⁴⁹.

Na przełomie 1943 i 1944 r. Zub-Zdanowicz kilkakrotnie porozumiewał się z dowódcą kieleckiej AK ppłk. Żółkiewskim. Kontaktował się z nim w sprawie przejścia oddziałów „Zęba” na kielecką stronę Wisły i podporządkowania ich AK. Do spotkania pomiędzy dowództwem Brygady Świętokrzyskiej i sztabem AK doszło we wrześniu 1944 r. Powodem kontaktu były nasilające się akcje zbrojne oddziałów komunistycznych oraz działania pacyfikacyjne oddziałów niemieckich. Odbyły się dwa spotkania: 1 i 2 września 1944 r. Na pierwsze spotkanie z dowództwem AK, kwaterującym w Koneczku, udał się dowódca Brygady Świętokrzyskiej Antoni Szacki ps. „Dąbrowski”, „Bohun”⁵⁰, wraz ze swoim zastępcą Władysławem Marcinkowskim ps. „Jaxa”⁵¹, szefem sztabu Zub-Zdanowiczem oraz szefem

w ZWZ-AK, potem w NSZ. Od 1 VII 1944 r. szef sztabu Lubelskiego Okręgu NSZ i zastępca szefa Okręgowej Komendy Akcji Specjalnej w Lublinie, od 19 VI 1944 r. szef sztabu 204 Pułku Piechoty NSZ. 1 VIII 1945 r. wyjechał z Polski, przedostał się do 2 Korpusu we Włoszech, zob. C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 429.

⁴⁹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p. W wywiadzie z Jurewiczem Zub-Zdanowicz powiedział, że jego oddział pozyskiwał zaopatrzenie w majątkach oraz wsiach w porozumieniu z sołtysami. „Podstawą naszej żywności było bydło i trzoda chlewna, które miały być w najbliższym czasie odstawione Niemcom jako tzw. kontyngent. Z pozostałych nam nadwyżek (tego rodzaju kontyngentu) płaciliśmy chłopom za chleb lub mąkę, nabiał itp. Bogaci wieśniacy i ziemianie zaopatrywali nas dobrowolnie i bezpłatnie. Działali tak z patriotyzmu. [...] Osobnym i częstym źródłem zaopatrzenia były majątki pod wyłącznym zarządem niemieckim. To znaczy takie, których właściciele albo uciekli, albo zostali aresztowani albo rozstrzelani przez Niemców, albo zginęli w czasie działań wojennych we wrześniu, albo zostali przymusowo wysiedleni. Cała produkcja takich majątków była wywożona na potrzeby okupanta”, zob. L. Jurewicz, *Zbrodnia czy początek wojny domowej...*, s. 12–13.

⁵⁰ Antoni Dąbrowski ps. „Bohun”, „Ludwik”, „Dąbrowski” (ur. 1902 – zm. 1992) – kapitan WP, pułkownik NSZ. We wrześniu 1939 r. w sztabie Armii „Prusy”. Od 11 VII 1940 r. w Związku Jaszczurczym, potem w NSZ Okręgu V Kielecko-Radomskiego, od 11 VIII 1944 r. dowódca Brygady Świętokrzyskiej. Po wojnie na emigracji we Francji, następnie w Stanach Zjednoczonych; C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 438–440.

⁵¹ Władysław Marcinkowski ps. „Jaxa”, „Misiewicz”, „Szymkiewicz”, „Władysław Szymkiewicz” (ur. 1906 – zm. 1996) – podpułkownik NSZ. We wrześniu 1939 r. dowódca plutonu

wywiadu Wiktoorem Gostomskim ps. „Witold”, „Nałęcz”⁵². Ze strony AK pierwszego dnia w rozmowach uczestniczyli: płk Jan Zientarski ps. „Mieczysław”, „Ein”⁵³ i jego szef sztabu ppłk Wojciech Borzobohaty ps. „Wojan”⁵⁴, zaś następnego dnia stronę akowską reprezentowali: ppłk Żółkiewski oraz jego szef sztabu kpt. Michał Mandziara ps. „Siwy”⁵⁵.

Kapitan Popiel informował, że w 1944 r. władze niemieckie na Kielecczyźnie dążyły do porozumienia z oddziałami partyzanckimi celem zwalczania podziemia komunistycznego. Oddziały podziemia akowskiego odrzuciły

w 1 Dywizjonie Pociągów Pancernych, 14 X 1939 r. jeden z założycieli Związku Jaszczurczego, Komendant główny ZJ (1939–1943), współtwórca NSZ. Od 12 VIII 1944 r. w Brygadzie Świętokrzyskiej, od 14 VIII 1944 r. zastępca dowódcy Brygady, oficer łącznikowy Brygady przy 2 Korpusie. Po wojnie mieszkał najpierw we Francji, następnie w Kanadzie, zob. *ibidem*, s. 277–278.

⁵² Wiktor Gostomski ps. „Witold”, „Nałęcz”, „Wiktor”, „Hubert” (?–1944) – podporucznik WP, major NSZ. Szef II Oddziału Sztabu Głównego ZJ, od grudnia 1942 r. do grudnia 1943 r. szef Wydziału II Sztabu Dowództwa NSZ, od 11 VIII 1944 r. szef wywiadu i prokurator sądu polowego Brygady; C. Brzoza, *Ludzie Brygady...*, s. 123–124.

⁵³ Jan Zientarski ps. „Mieczysław”, „Ein” (ur. 1894 – zm. 1982) – pułkownik WP. We wrześniu 1939 r. dowodził 1 Oddziałem Wydzielonym 10 DP Armii „Łódź”. W połowie września przedostał się na Węgry, zaangażował się tam w budowę Obozu Polski Walczącej. W październiku 1941 r. powrócił do kraju, skierowany do pracy w ZWZ-AK, inspektor KG AK na Okręg Radomsko-Kielecki do marca 1944 r., następnie od 12 V 1944 r. komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego. W sierpniu 1944 r. podjął decyzję o przerwaniu marszu na pomoc powstaniu w Warszawie, realizował plan „Burza” na terenie podległego mu okręgu. Od kwietnia do lipca 1946 r. reprezentant WiN w Komitecie Porozumiewawczym Organizacji Polski Podziemnej. Aresztowany 24 VII 1946 r. w Sosnowcu, wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 9 VI 1947 r. skazany na trzy i pół roku więzienia, zob. M. Gałęzowski, *Płk piechoty Jan Zientarski (1894–1982) – działacz Obozu Polski Walczącej, komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego Armii Krajowej*, „Mars” 2002, t. 13, s. 85–98.

⁵⁴ Wojciech Stanisław Borzobohaty ps. „Jelita”, „Stanisław”, „Wojan” (ur. 1908 – zm. 1991) – podpułkownik WP. We wrześniu 1939 r. pierwszy oficer w sztabie 36 DP, następnie w oddziale III (operacyjnym) Dowództwa Armii „Lublin” gen. Tadeusza Piskora. Od listopada 1939 do maja 1940 r. szef Wydziału III Komendy Okręgu Warszawa-Miasto SZP-ZWZ, następnie przeniesiony do Komendy Obszaru Warszawskiego. Od jesieni 1943 r. do rozwiązania AK szef sztabu Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK, zob. W. Borzobohaty, „*Jodła*” Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945, wyd. 2, Warszawa 1988, s. 7–8.

⁵⁵ Michał Mandziara ps. „Siwy” (ur. 1911 – zm. 1997) – kapitan WP. We wrześniu 1939 r. dowodził 1 kompanią strzelców w 54 pp w składzie 12 DP Armii „Prusy”. W ZWZ od lipca 1941 r., od listopada 1941 r. do lipca 1943 r. szef referatu III operacyjno-szkoleniowego Obwodu ZWZ-AK Sandomierz, od lipca 1943 r. zastępca komendanta Obwodu, 25 VII 1944 r. zastępca dowódcy 2 ppLeg. AK, szef sztabu 2 DP, od 8 X 1944 r. dowodził II batalionem 2 ppLeg. AK. Od stycznia 1945 r. w organizacji NIE. Aresztowany przez NKWD 26 III 1945 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi na sesji wyjazdowej w Kielcach skazał go 28 VI 1945 r. na karę śmierci. Ułaskawiony, kara śmierci zamieniona na 10 lat więzienia, uwolniony w nocy z 4 na 5 VIII 1945 r. przez oddział mjr. Antoniego Hedy ps. „Szary”. W lipcu 1946 r. przez Czechy przedostał się do brytyjskiej strefy okupacyjnej w Niemczech, następnie na emigracji w Londynie, zob. B. Szwedo, *Mandziara Michał* [w:] *Małopolski słownik biograficzny...*, t. 9, Kraków 2003, s. 85–88; M.J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 147.

propozycję niemiecką, zaś Zub-Zdanowicz, według Popiela, miał tę ofertę przyjąć. Opisał spotkanie, w którym nie uczestniczył, a które odbyło się w majątku Sobótka. Jego właścicielem był Karol Wickenhagen⁵⁶. W spotkaniu brał udział szef żandarmerii na powiat opatowski Morawiec⁵⁷, a także Zub-Zdanowicz oraz ze strony AK: Wickenhagen i Skotnicki⁵⁸. Niemcy mieli zapewnić oddziałom partyzanckim pomoc materialną oraz bezpieczeństwo, w zamian oczekiwali zaniechania ataków, zaprzestania akcji rekwizycyjnych w majątkach pod zarządem niemieckim i zwalczania oddziałów komunistycznych. Uczestnicy tych rozmów: Wickenhagen i Skotnicki powiedzieli Popielowi, że „Ząb” „wyraził na te propozycje milczącą zgodę”. Niedługo po rozmowach Niemcy przeprowadzili akcje pacyfikacyjne w kilku wsiach na terenie powiatu kraśnickiego⁵⁹. Skoro Zub-Zdanowicz miałby przystać na propozycję okupanta, dlaczego tuż po spotkaniu Niemcy dokonali pacyfikacji wsi? Być może przebieg rozmów był inny? Niemieckich uczestników spotkania w majątku Sobótka wskazał kpt. Sągajłło. Według oficera AK „Ząb” w czasie tego spotkania miał nawiązać kontakt z komendantem żandarmerii powiatu opatowskiego *Leutnantem* (podporucznikiem) Kuenecke (Kunecke)⁶⁰ i jego zastępcą Mullerem (Müllerem)⁶¹ oraz *Leutnantem* Sommerem⁶², szefem wydziału żandarmerii do zwalczania bandytyzmu i komunizmu⁶³.

⁵⁶ Karol Wickenhagen (ur. 1901 – zm. 1952) – rotmistrz rezerwy WP, oficer ZWZ–AK Obwodu Opatów. W 1939 r. dowodził szwadronem w składzie Grupy Operacyjnej gen. Andersa, następnie jego szwadron wszedł w skład Kresowej Brygady Kawalerii. Od 1942 r. z polecenia KG AK prowadził w swoim majątku w Sobótce konspiracyjną szkołę podchorążych 1 Pułku Szwoleżerów AK oraz podchorążówkę kawalerii Inspektoratu Sandomierskiego AK. W swoim majątku przyjmował także wielu wpływowych Niemców. W lipcu 1943 r. pośredniczył w nawiązaniu kontaktów pomiędzy dowódcą oddziału NSZ wach. Tomaszem Wójcikiem ps. „Tarzan” a por. Leonem Torlińskim ps. „Kret” z AK. Po wojnie opuścił Polskę, służył w 2 Korpusie Polskim we Włoszech. Pozostał na emigracji, najpierw w Londynie, potem wyjechał do Argentyny, zob. J. Myjak, *Portret ulana. Ożarówski słownik biograficzny*, „Ożarów” 2000, nr 2, s. 20–21; M. Krzysztofiński, J. Woyno, *Wickenhagen Karol Tytus*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2004, nr 22, s. 217–220.

⁵⁷ Nie udało się ustalić personaliów tej osoby.

⁵⁸ Prawdopodobnie chodzi o ppor. Stanisława Skotnickiego ps. „Bogoria”, który w Zgrupowaniach Partyzanckich AK „Ponury”, dowodzonych przez Kaszyńskiego, dowodził zwiadem konnym; zob. M. Jedynak, *Niezależni kombataneci w PRL. Środowisko Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury” – „Nurt” (1957–1989)*, Kielce–Kraków 2014, s. 34.

⁵⁹ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leszka Popiela, II Baon Brygady Strzelców Karpackich, 20 II 1946 r., b.p.

⁶⁰ Nie udało się zidentyfikować takiej osoby.

⁶¹ Nie udało się zidentyfikować takiej osoby.

⁶² Nie udało się zidentyfikować takiej osoby.

⁶³ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania kpt. Witolda Sągajłło, P.S. Giorgio, 10 IV 1946 r., b.p.

Zub-Zdanowicz w piśmie do Komisji Weryfikacyjnej zaprzeczał, jakoby współpracował z Niemcami. O spotkaniu w majątku Sobótka pisał następująco: „W styczniu 1944 r. przybył do mnie oficer dwójki AK Targowski Włodzimierz⁶⁴ i zaprosił mnie w imieniu AK na konferencję z kpt. Morawcem. Konferencja ta odbyła się u p. Wickenhagena w maj[ątku] Sobótka. Brali w niej udział ze strony niemieckiej kpt. Morawiec i jeszcze jeden oficer nazwiska którego nie pamiętam, ze strony AK p. Wickenhagen i por. Mruk z grupy Jana Piwnika. Niemcy proponowali swoją neutralność w zamian za zwalczanie spadochroniarzy rosyjskich. Na propozycje te nie mogliśmy odpowiedzieć pozytywnie, ja osobiście zameldowałem o tych propozycjach swoim władzom, a jako odpowiedź przysłali rozkaz D[owódz]twa NSZ zakazujący wszelkich kontaktów z Niemcami”⁶⁵.

Wymieniony przez Zub-Zdanowicza por. „Mruk” to ppor. Konrad Suwalski, żołnierz Narodowej Organizacji Wojskowej, następnie dowódca oddziału partyzanckiego „Barwy Białe” operującego na Kielecczyźnie. Oddział powstał w listopadzie 1943 r. w Obwodzie AK Opatów. Podlegał komendantowi Obwodu Sągajlle⁶⁶. W jego skład wchodził przede wszystkim ludzie z Ćmielowa, z którego pochodził „Mruk”, oraz okolicznych wsi. Suwalski zimą 1944 r. nawiązał kontakt z żandarmerią niemiecką z Opatowa. Rozmowy były prowadzone w majątku Wickenhagena w Sobótce i dotyczyły współpracy przy zwalczaniu partyzantki komunistycznej⁶⁷. W lutym 1944 r. oddział Suwalskiego przeprowadził akcję przeciwko oddziałowi Armii Ludowej (AL) „im. Sowińskiego” w Wólce Bodzechowskiej. Oddział ten składał się głównie z Sowietów zbiegłych z niemieckich formacji pomocniczych. Zajmował się przede wszystkim rabunkiem okolicznych mieszkańców. Po krótkiej walce oddział AL poddał się, a jego członkowie zostali rozstrzelani⁶⁸. Sprawa kontaktów Suwalskiego z Niemcami pociągnęła za sobą zmiany

⁶⁴ Według M.J. Chodakiewicza był to prawdopodobnie szef referatu IX Wojskowej Służby Ochrony Powstania z Obwodu Końskie, Inspektoratu Starachowice, zob. M.J. Chodakiewicz, *Akcja specjalna NSZ na Lubelszczyźnie*, cz. 2, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1993, nr 3 (145), s. 49.

⁶⁵ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

⁶⁶ Konrad Suwalski ps. „Mruk”, „Cichy” został po wojnie zamordowany przez funkcjonariuszy UB w Kielcach, w którym pracowało wielu byłych członków AL, zob. P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, wyd. 3, Warszawa b.d.w., s. 288.

⁶⁷ J. Mazurek, A. Skibińska, „Barwy Białe” w drodze na pomoc walczącej Warszawie. Zbrodnie AK na Żydach „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2011, nr 7, s. 423–424; L. Popiel „Antoniewicz”, *Batalion partyzancki 2 Pułku Piechoty Leg. „Nurt”*, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989 nr 1 (127), s. 186; W. Borzobohaty, „Jodła”. *Okręg Radomsko-Kielecki...*, s. 196.

⁶⁸ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 288–289.

personalne w opatowskim Obwodzie AK. Suwalski został zdegradowany do stopnia strzelca, zaś stanowisko komendanta Obwodu utracił Sągajłło. Nowym komendantem Obwodu został Jan Wojciechowski ps. „Ais”⁶⁹.

O spotkaniu w majątku Sobótka pisał też Chodakiewicz. Rozmowy miały się odbyć w styczniu 1944 r. (około 20 stycznia) z inicjatywy kieleckiej AK. Zaproszenie na to spotkanie przekazał Zub-Zdanowiczowi oficer Okręgu Kieleckiego AK por. Włodzimierz Targowski ps. „Włodziu”. „Ząb” przybył na to spotkanie w asyście Józefa Poray-Wybranowskiego „Świdra” oraz jego brata Kazimierza Poray-Wybranowskiego „Kreta”. W spotkaniu uczestniczyli oficerowie AK. Niemcy zaproponowali zawieszenie broni, jednocześnie namawiali Polaków do zwalczania grup komunistycznych. Jednak ani przedstawiciele NSZ, ani AK nie dali odpowiedzi na propozycje niemieckie, zasłaniając się brakiem kompetencji⁷⁰. Być może właśnie odmowa współpracy z Niemcami była jedną z przyczyn pacyfikacji wsi z powiatu kraśnickiego, w tym Borowa, w lutym 1944 r.

Kapitan Popiel krytycznie oceniał zaangażowanie oddziałów, dowodzonych przez „Zęba”, w zwalczanie grup komunistycznych. Uważał, że efekty tych działań były niewielkie: „do właściwych przywódców ruchu komunistycznego i prawdziwych komunistów NSZ nie dotarł i ci pozostali aż do wejścia bolszewików. Jedyna próba rozgromienia oddz[iału] partyzanckiego PPR zakończyła [się] niepowodzeniem, aczkolwiek NSZ miał[y] nieproporcjonalną przewagę”⁷¹. Uważał, że było to spowodowane brakiem należytego wywiadu. Dodał też, że „AK ze względów politycznych otwartej walki z komuną prowadzić nie może”⁷². Popielowi wtórował Sągajłło. Zeznał, że oddział „Zęba” miał rozstrzelać 12 chłopów z Mirogonowic, których podejrzewano o współpracę z komunistami. Według Sągajłły była to zemsta za śmierć żołnierza z oddziału „Zęba” – „Ponurego”, zastrzelonego przez AL⁷³. Podporucznik „Ponury”,

⁶⁹ W. Borzobohaty, „Jodla”. *Okręg Radomsko-Kielecki...*, s. 196; L. Popiel „Antoniewicz”, *Batalion partyzancki 2 Pułku Piechoty...*, s. 186.

⁷⁰ M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 147.

⁷¹ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leszka Popiela, II Baon Brygady Strzelców Karpackich, 20 II 1946 r., b.p.

⁷² *Ibidem*. Na temat walk oddziałów „Zęba” z partyzantką sowiecką, oddziałami GL/AL zob. M. J. Chodakiewicz, *Akcja specjalna...*, *passim*.

⁷³ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania kpt. Witolda Sągajłły, P.S. Giorgio, 10 IV 1946 r., b.p. W żadnych innych źródłach nie odnalazłam informacji o takim zdarzeniu. Chodakiewicz pisał, że w czerwcu 1944 r. w majątku Mirogonowice, należącym do pani Reklewskiej, według rozkazu komendanta Okręgu Kielce NSZ „Olgierda Mirskiego”, miała odbyć się koncentracja oddziałów partyzanckich NSZ, zob. M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 177. Jeśli mieszkańcy tej wsi sympatyzowaliby z partyzantką komunistyczną, oddziały NSZ raczej nie wybrałyby sobie tej miejscowości w celu przeprowadzenia ważnego spotkania.

o którego śmierci z rąk partyzantów AL informował kpt. Sągajłło, to według Zub-Zdanowicza Adam Kłobski, oficer oddziału NSZ z powiatu opatowskiego. W czasie, gdy zginął ten żołnierz, Zub-Zdanowicz przebywał w Warszawie. Po śmierci ppor. „Ponurego” oddziały podziemia narodowego nie prowadziły akcji odwetowych. Zub-Zdanowicz nie słyszał też, aby którykolwiek z oddziałów wymordował 12 chłopów z Mirogonowic⁷⁴.

Oświadczenie w sprawie Zub-Zdanowicza złożył 21 lutego 1946 r. przed Komisją Weryfikacyjną mjr Waclaw Chojna ps. „Horodyński”⁷⁵. W 1943 r. zajmował się procesem likwidowania organizacji „Wachlarz”. Wówczas poznał Zub-Zdanowicza, który po likwidacji tej organizacji miał zostać mianowany oficerem bezpieczeństwa komórki Kedyw. Major Chojna umówił się z nim na przekazanie przydziału i objęcie funkcji, jednak na umówione spotkanie Zub-Zdanowicz nie przyszedł, o czym został poinformowany dowódca Kedywu płk August Fieldorf ps. „Nil”. „Po wstępnej rozmowie przeprowadzonej z por. «Dorem» wyjaśniającej jego przydział i funkcję umówiłem się z nim na spotkanie, celem objęcia przez niego wymienionej funkcji. Por. «Dor» na umówione spotkanie nie przyszedł, jakkolwiek [wcześniej – E.R.] z miejsca oświadczył, że funkcja ta odpowiada jemu i stawi się na umówione miejsce celem podjęcia jej. O niestawieniu się por. «Dora» złożyłem meldunek ustny i pisemny do szefa Kedywu płk. «Nila»”⁷⁶. Pomimo starań nie udało mu się nawiązać z nim ponownego kontaktu. Po pewnym czasie Chojna dowiedział się od kpt. Kontryma, że Zub-Zdanowicz wyjechał do Lublina. „Jego samowolne oddalenie – pisał Chojna – bez porozumienia z władzami przełożonymi uważane było przez szefa Kedywu za dezercję”.

⁷⁴ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

⁷⁵ Waclaw Chojna ps. „Majewski”, „Młotek”, „Świerczyński”, „Świerk”, „Horodyński” (ur. 1907 – zm. 1976) – major WP. We wrześniu 1939 r. był dowódcą 2 baterii, zastępcą dowódcy i p.o. dowódcy I Dywizjonu 4 Kujawskiego Pułku Artylerii Lekkiej 4 DP Armii „Pomorze” dowodzonej przez gen. Władysława Bortnowskiego. Od stycznia 1940 r. w Związku Czynu Zbrojnego, następnie w Polskiej Organizacji Zbrojnej (POZ), od grudnia 1941 r. komendant powiatu warszawskiego POZ, od kwietnia 1941 r. w ZWZ-AK, od grudnia 1942 r. szef I Oddziału Organizacyjnego „Magistrat”, „Gromada”. Był odpowiedzialny za Archiwum KG AK. Brał udział w powstaniu warszawskim, następnie w niemieckich oflagach. Od 11 VII 1945 r. w Korpusie Polskim we Włoszech. Powrócił do kraju. Jego obszerny i dobrze udokumentowany biogram znajduje się na stronie internetowej Stowarzyszenia Pamięci Powstania Warszawskiego 1944, <http://www.sppw1944.org/index.html?http://www.sppw1944.org/biografie/chojna.html> (dostęp 20 IX 2018 r.).

⁷⁶ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Major Waclaw Chojna, Oświadczenie w sprawie por. „Dora” vel „Zęba”, P.S. Giorgio 21 II 1946 r., b.p.

Dopiero po około pół roku oficer dowiedział się, że Zub-Zdanowicz przystąpił na Lubelszczyźnie do NSZ⁷⁷.

W tej sprawie przed Komisją Weryfikacyjną zeznawał także por. Stanisław Wierzyński⁷⁸. Przesłuchanie odbyło się 3 czerwca 1946 r. Zeznał, że wiosną, prawdopodobnie w marcu 1943 r., skontaktował się z Zub-Zdanowiczem w celu zawiadomienia go o przyjęciu do pracy w Kedywie. Planowano, aby objął stanowisko szefa bezpieczeństwa Kedywu. W czasie spotkania Zub-Zdanowicz powiedział mu, że ze względu na nieznamość terenu nie może przyjąć tej funkcji. Ponadto oświadczył, że w Warszawie jest zagrożony i zamierza wyjechać w Lubelskie. Wierzyński zameldował o tym przełożonym. Dopiero wiosną 1944 r. od oficera z Okręgu Lublin AK dowiedział się, że Zub-Zdanowicz dowodzi oddziałem partyzanckim NSZ i że były z nim prowadzone rozmowy w celu scalenia tych oddziałów z AK. Zub-Zdanowicz zgłaszał gotowość podporządkowania się dowódcy akowskiemu. Do podporządkowania się jednak, według Wierzyńskiego, nie doszło⁷⁹.

W piśmie do Komisji Weryfikacyjnej, odpowiadając na zarzuty, Zub-Zdanowicz zreferował przebieg operacji przetransportowania go do kraju w nocy z 1 na 2 września 1942 r. Po wykonanym skoku wylądował obok leśniczówki Łoś w powiecie grójeckim. W czasie lądowania złamał nogę. Po przejściu go przez placówkę AK⁸⁰ został umieszczony w pobliskiej wsi. Po kilku dniach przetransportowano go do Zalesia Górnego, gdzie przebywał do 17 września pod opieką żołnierza NSZ. Następnie przewieziono go do Warszawy. Otrzymał przydział do organizacji „Wachlarz”, do marca 1943 r. nie podjął w niej działalności ze względu na kontuzję nogi. W rozmowie z Jurewiczem Zub-Zdanowicz powiedział, że uzyskał przydział do organizacji „Wachlarz” na odcinek środkowy. Wyjaśnił jednak, że był to przydział formalny, gdyż cały czas leczył się z odniesionej kontuzji nogi. Mieszkanie, w którym przebywał, używane było do odbywania odpraw do-

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Stanisław Wierzyński ps. „Klara” (ur. 1910 – zm. 1988) – porucznik WP. We wrześniu 1939 r. kierowca w Kolumnie Samochodowej Dowództwa Łączności Kwatery Głównej WP, od października do listopada 1939 r. oficer do zleceń specjalnych gen. Mariana Januszajtisa i kurier na Kresy Wschodnie. Od stycznia 1942 r. w organizacji „Wachlarz”, następnie w Kedywie KG AK w dziale legalizacji Oddziału I – Organizacyjnego („Magistrat”, „Gromada”). Brał udział w powstaniu warszawskim, potem w *Oflagu VII A Murnau*. Wstąpił do 2 Korpusu Polskiego we Włoszech. W 1947 r. powrócił do Polski, Informacje pochodzą z biogramu Stanisława Wierzyńskiego opublikowanego na portalu Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/stanislaw-wierzynski,48428.html> (dostęp 20 IX 2018 r.).

⁷⁹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Major Waclaw Chojna, Oświadczenie w sprawie por. „Dora” vel „Zęba”, P.S. Giorgio 21 II 1946 r., b.p.

⁸⁰ Zub-Zdanowicz w oświadczeniu podaje nazwę ZWZ.

wódcy „Wachlarza”. W czasie pobytu w Warszawie utrzymywał stały kontakt z mjr. Remigiuszem Grocholskim⁸¹ i kpt. Kontrymem⁸². O mjr. Grocholskim pisał: „«Wachlarzem» dowodził z animuszem sienkiewiczowskim, na skutek ogłoszenia w Biuletynie sukcesu skoku na więzienie pińskie (ogłoszenia wbrew sprzeciwowi dowódcy akcji kpt. «Żmudzina», że akcja była robiona na konto Rosjan) komórka Wachlarza na odcinku środkowego wschodu została spalona, a Niemcy rozpoczęli krwawe represje w Pińsku. Żołnierze tej komórki dostali rozkaz ewakuacji do Wa[rsza]wy i bez przydzielenia im roboty wojskowej siedzieli parę miesięcy w Wa[rsza]wie bezczynnie⁸³. Zub-Zdanowicz wyrażał zdziwienie, że do końca maja 1943 r. nie zaproponowano mu nawet szkolenia dywersantów, do czego był przygotowywany w Wielkiej Brytanii. Kilkakrotnie zgłaszali się do niego oficerowie NSZ, którzy proponowali mu przejście do tej organizacji. Zub-Zdanowicz odrzucał te propozycje, gdyż uważał, że do scalenia AK i NSZ jeszcze nie doszło⁸⁴. W przywoływanej już rozmowie z Jurewiczem Zub-Zdanowicz z goryczą wypowiadał się o dowódcach AK: „Stwierdziłem, iż w Warszawie przebywało wówczas coraz więcej skoczków z Wielkiej Brytanii, którzy,

⁸¹ Remigiusz Adam Grocholski ps. „Brochwicz”, „Doktor”, „Inżynier”, „Miś”, „Waligóra” (ur. 1888 – zm. 1965) – podpułkownik WP. We wrześniu 1939 r. zorganizował oddział konspiracyjny „Brochwicz”, działający na rzecz SGO „Polesie”, następnie na czele tej organizacji na terenie Lubelszczyzny. Od kwietnia–maja 1940 r. w ZWZ, od września 1941 r. szef sztabu i zastępca komendanta „Wachlarza” mjr./ppłk. Jana Włodarkiewicza, od kwietnia–maja 1942 r. do marca 1943 r. komendant „Wachlarza”, uczestniczył w powstaniu warszawskim. Po wojnie pozostał w kraju, zob. A. K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, s. 75–76.

⁸² Bolesław Kontrym ps. „Żmudzin” (ur. 1898 – zm. 1953) – pod koniec września 1942 r. został przydzielony do „Wachlarza” i po aresztowaniu kpt. Alfreda Paczkowskiego 20 XI 1942 r. objął w grudniu dowodzenie III Odcinkiem „Wachlarza”. Uczestniczył w organizowaniu akcji odbicia więźniów w Pińsku 18 I 1943 r. W marcu 1943 r. został na krótko szefem Kedywu Okręgu Brześć AK. Następnie oddelegowany do dyspozycji Delegatury Rządu na Kraj z przydziałem do Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa. Od czerwca 1943 r. dowodził oddziałem dyspozycyjnym „Sztafeta”-„Podkowa”, którego zadaniem była ochrona lokali i aparatu Delegatury Rządu. Oddział zajmował się likwidowaniem agentów i konfidentów, zob. W. Pasek, *Bolesława Kontryma życie zuchwałe...*, *passim*; J. Tucholski, *Cichociemni...*, s. 408–409; A. K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej...*, t. 2, Warszawa 1987, s. 94.

⁸³ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.; C. Chlebowski, *Wachlarz. Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej. Wrzesień 1941 – marzec 1943*, Warszawa 1990, s. 76–77. O akcji rozbitcia więzienia w Pińsku pisano kilkakrotnie w „Biuletynie Informacyjnym” w numerach: 4, 7 i 21. Opublikowanie tych informacji było niewątpliwie istotnym naruszeniem zasad konspiracji, zob. W. Königsberg, *Droga „Ponurego”*. *Rys biograficzny majora Jana Piwnika*, Warszawa 2014, s. 128–129.

⁸⁴ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

podobnie jak ja, byli przekonani, że brak tu kadry i z tego powodu dostaną wojskową robotę. Tymczasem, gdy tak jak ja, oddali kamizelki ze złotem władzom ZWZ⁸⁵, zostali bezrobotnymi spadochroniarzami. Często, znowu jak ja, nie otrzymując nawet dobrych dowodów tożsamości, ani dostatecznych środków na utrzymanie⁸⁶.

O spotkaniach Zub-Zdanowicza z kpt. Kontrymem oraz mjr. Grocholskim pisał także Chodakiewicz. Pod koniec października 1942 r. odwiedzili go obaj oficerowie. Wówczas „Żmudzin” miał go poinformować o decyzji przydzielenia go do Odcinka III „Wachlarza”. Z powodu złamanej nogi przydział Zub-Zdanowicza miał ograniczać się do służenia za „skrzynkę kontaktową” w Warszawie. Jego przełożonym został kpt. Kontrym, powołany 20 listopada 1942 r. na dowódcę III Odcinka tej organizacji. W mieszkaniu, w którym przebywał, odbywały się też niektóre odprawy „Wachlarza”. W czasie jednego ze spotkań, w obecności Zub-Zdanowicza, miało dojść do ostrej wymiany zdań pomiędzy Kontrymem a Grocholskim. Dotyczyła planu wysłania patrolu, złożonego z dwu cichociemnych i jednego członka „Wachlarza” z Pińska w celu wysadzenia w powietrze toru pod tym miastem. Kapitan „Żmudzin” miał być przeciwny tym działaniom ze względu na niepotrzebne narażanie wartościowych ludzi. Jego argumentacji nie przyjmował jednak Grocholski. Grupa wysłana na wschód, pod dowództwem kpt. Alfreda Paczkowskiego ps. „Wania”, została aresztowana przez Niemców⁸⁷. Według Chlebowskiego aresztowanie członków tej grupy spowodowało likwidację III Odcinka „Wachlarza”⁸⁸. Agendy i aktywa III Odcinka „Wachlarza” zostały przekazane w Warszawie 26 lutego 1943 r. Komendzie Okręgu „Twierdza” AK⁸⁹. Wówczas formalnie Zub-Zdanowicz został także przekazany do Okręgu Brześć, pod komendę ppłk. Stanisława Dobrskiego ps. „Żuk”⁹⁰. Do maja 1943 r. nie otrzymał żadnych zadań od swoich przełożonych. Nie uzyskał także zgody na przystąpienie do oddziału partyzanckiego, który na Kielecczyźnie tworzył por. Piwnik⁹¹.

⁸⁵ Od 14 II 1942 r. istniała już Armia Krajowa, jednak według Zub-Zdanowicza nazwa „Armia Krajowa” zaczęła się przyjmować w terenie dopiero w 1943 r.

⁸⁶ L. Jurewicz, *Zbrodnia czy początek wojny domowej...*, s. 10.

⁸⁷ M.J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 58–59.

⁸⁸ C. Chlebowski, *Wachlarz. Monografia...*, s. 117. Według Chlebowskiego Zub-Zdanowicz nie należał do „Wachlarza”, *ibidem*, s. 117, przyp. 168.

⁸⁹ „Twierdza” to kryptonim Okręgu Poleskiego ZWZ-AK, który do grudnia 1943 r. wchodził w skład Obszaru Białostockiego AK. Komenda Okręgu znajdowała się w Brześciu. Po rozwiązaniu Obszaru Białostockiego Okręg Poleski stał się jednostką samodzielną, podlegającą bezpośrednio Komendzie Głównej AK, zob. C. Hołub, *Okręg Poleski ZWZ-AK w latach 1939–1944*, Warszawa 1991, s. 77–80.

⁹⁰ C. Chlebowski, *Wachlarz. Monografia...*, s. 117.

⁹¹ B. Szyprowski, *Ze wszech miar żołnierz...*, s. 22.

W maju 1943 r. Zub-Zdanowicz spotkał się z por. Wierzyńskim, który w imieniu dowództwa AK miał mu zaproponować powierzenie misji zorganizowania komórki śledczej w celu prowadzenia dochodzeń w sprawach aresztowań żołnierzy AK. Podkreślał, że była to propozycja do rozważenia i że mógł ją przyjąć lub odrzucić. Zapewniano go, że do dyspozycji otrzyma 2 samochody, 4 szoferów, 8 żołnierzy i komórkę wywiadowczą. W praktyce okazało się, że zapewnienia były gołosłowne, bowiem należało samodzielnie przygotować budżet tej komórki, zwerbować ludzi i zakupić samochody. W fazie organizacyjnej była też komórka wywiadowcza⁹². Przedłożoną mu propozycję Zub-Zdanowicz konsultował z kpt. Kontrymem. Ze względu na niewielką znajomość Warszawy oraz brak odpowiednich kontaktów zdecydował się na odmowę przyjęcia, złożonej mu propozycji⁹³.

Zeznania składane przez oficerów AK różnią się w kwestii reakcji Zub-Zdanowicza na przekazane mu informacje o przydziale do komórki bezpieczeństwa Kedywu. Według mjr. Chojny Zub-Zdanowicz propozycję przyjął, jednak nie przybył na kolejne spotkanie, w czasie którego miał być mu przekazany przydział organizacyjny. Porucznik Wierzyński zaś stwierdził, że Zub-Zdanowicz od razu miał odmówić przyjęcia przydziału, tłumacząc swoją decyzję niezajomością Warszawy, poczuciem zagrożenia, a także planami wyjazdu w Lubelskie. Według Wierzyńskiego spotkanie z „Dorem” odbyło się wiosną, prawdopodobnie w marcu 1943 r. Tymczasem Zub-Zdanowicz zapewniał w wyjaśnieniach składanych na potrzeby procesu weryfikacyjnego, że do maja 1943 r. nie otrzymał od swoich akowskich przełożonych żadnych zadań konspiracyjnych. Dopiero w tym miesiącu spotkał się z por. Wierzyńskim. Napisał jednak, że Wierzyński zaproponował mu powierzenie misji zorganizowania komórki śledczej w celu prowadzenia dochodzeń w sprawach aresztowań żołnierzy AK. Zub-Zdanowicz nie wspominał, jakoby wówczas proponowano mu przydział do komórki bezpieczeństwa Kedywu, a w relacjach składanych wiele lat po wojnie konsekwentnie powtarzał, że w 1943 r. dowództwo AK proponowało mu utworzenie komórki zajmującej się przeprowadzaniem śledztw w sprawie wysp organizacyjnych⁹⁴. Zarówno Chodakiewicz, jak i Szyprowski uznają relacje Zub-Zdanowicza za wiarygodne. Według nich majowa propozycja, złożona Zub-Zdanowiczowi, dotyczyła utworzenia komórki bezpieczeństwa i kontrwywiadu w Warszawie, której celem była likwidacja zdrajców oraz

⁹² IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ M. J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 63, 303, przyp. 60.

prowadzenie dochodzeń w wypadku wysp organizacyjnych. Oddział ten miał liczyć około 30 osób i być wyposażony w samochody⁹⁵.

Zub-Zdanowicz zarówno w relacji z 1946 r., jak i z 1978 r. utrzymywał, że łącznik AK złożył mu propozycję, którą mógł przyjąć lub nie⁹⁶. Ani z oświadczenia Chojny, ani z zeznań składanych przez Wierzyńskiego nie wynika, aby przekazywali Zub-Zdanowiczowi rozkazy. Trzeba się zgodzić z Szyrowskim, że w wojsku była to sytuacja dość dziwna. W strukturach wojskowych podstawową formą poleceń jest rozkaz. Jednak treść oświadczenia mjr. Chojny oraz zeznań por. Wierzyńskiego nie podważa opisu zdarzenia przedstawionego przez Zub-Zdanowicza, który już w tym czasie kilkakrotnie spotykał się z mjr. Żochowskim ps. „Bohdan”, szefem sztabu NSZ⁹⁷. Major Żochowski znany był mu ze studiów oraz wspólnej służby w 29 DP. Oświadczył, że dowódcą NSZ jest płk Oziewicz, we wrześniu 1939 r. dowodzący 29 DP. Żochowski złożył Zub-Zdanowiczowi propozycję przejścia do NSZ, które wówczas finalizowały rozmowy scaleniowe z AK. Włączenie NSZ do AK miało, według niego, nastąpić w ciągu najbliższych tygodni. Żochowski zapewniał go, że formalności związane z przejściem do NSZ zostaną przez niego załatwione⁹⁸. Na ręce kpt. Kontryma Zub-Zdanowicz złożył meldunek, w którym informował o swoich decyzjach⁹⁹. W czerwcu 1943 r. wspólnie z Żochowskim wyjechał w Lubelskie, gdzie otrzymał zadanie organizowania oddziałów partyzanckich. Do końca 1943 r., na bazie istniejących już tam oddziałów, zorganizował 1 Pułk Legii Nadwiślańskiej Ziemi Lubelskiej¹⁰⁰.

Zub-Zdanowicz ściśle współpracował w tym czasie z oddziałami AK z terenu Lubelszczyzny, utrzymywał kontakt z komendantem Obwodu Kraśnik AK. Funkcję komendanta Rejonu 2 Kraśnik pełnił wówczas Czesław

⁹⁵ B. Szyrowski, *Ze wszech miar żołnierz...*, s. 22–23.

⁹⁶ M.J. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 63.

⁹⁷ B. Szyrowski, *Ze wszech miar żołnierz...*, s. 23.

⁹⁸ Podobną relację złożył Zub-Zdanowicz w maju 1978 r. w rozmowie z Jurewiczem: „W końcu wiosny 1943 r. zaproszono mnie na spotkanie z szefem sztabu NSZ. Był nim «Bohdan», kpt. dyplomowany i mgr praw Stanisław Żochowski. Podczas drugiego spotkania «Bohdan» powiedział mi, iż dowódcą NSZ jest «Czesław», Płk Ignacy Oziewicz, dowódca mojej dywizji w czasie Kampanii Wrześniowej. Dodał, że «Czesław» wie o moim pobycie w kraju oraz, że polecił mi («Bohdanowi») powiedzieć mi, iż pertraktacje w sprawie połączenia ZWZ i NSZ są na ukończeniu. Dlatego, abym nie tracił czasu, lecz objął funkcję w NSZ. On zaś («Czesław») bierze na siebie przeprowadzenie formalnego przeniesienia” zob. L. Jurewicz, *Zbrodnia czy początek wojny domowej...*, s. 10.

⁹⁹ „Napisałem meldunek do władz ZWZ zawiadamiając, iż wobec braku zajęcia wojskowego w ZWZ zdecydowałem się przejść do Narodowych Sił Zbrojnych. Dokument ten przekazałem przez mojego bezpośredniego przełożonego Majora «Żmudzina»”, zob. *ibidem*, s. 11.

¹⁰⁰ M.J. Chodakiewicz, *Akcja specjalna...*, s. 45–46.

Sowa ps. „Młot”, „Tomasz Szubartowski”. Jemu Zub-Zdanowicz miał przekazać informację, że przeszedł z AK do NSZ, a także że w ramach AK posługiwał się pseudonimem „Dor”¹⁰¹. Według ustaleń Chodakiewicza utrzymywał dobre kontakty z dowódcą Obwodu AK Janów Lubelski Wingiertem ps. „Warta”¹⁰², a także z operującym na terenie Kielecczyny oddziałem AK Jana Piwnika ps. „Donat”, „Ponury”. Pośrednikiem w kontaktach z AK był Targowski ps. „Włodziu”. We wrześniu 1943 r. oddział Zub-Zdanowicza, wspólnie z żołnierzami AK dowodzonymi przez ppłk. Tadeusza Sztumberk-Rychtera, wykonał kilka akcji zbrojnych przeciwko Niemcom w okolicach Biłgoraja. Kilka dni później 7 października dowódcy obu oddziałów spotkali się w Puszczy Solskiej w okolicach Momotów na dwudniowej koncentracji. W czasie spotkania uchwalona została petycja do krajowych władz politycznych i wojskowych o jak najszybsze odgórne scalenie wysiłku wojskowego obu organizacji wojskowych¹⁰³.

W marcu 1944 r., wraz z podległym mu oddziałem, Zub-Zdanowicz podporządkował się dowódcy Okręgu Lublin AK Kazimierzowi Tumidajskiemu ps. „Marcin”¹⁰⁴. Było to konsekwencją umowy scalającej NSZ z AK, podpisanej 7 marca 1944 r.¹⁰⁵ Spotkanie z akowskim dowódcą odbyło się w majątku Krężnica Okrągła niedaleko Bełżyc. Na polecenie Tumidajskiego Zub-Zdanowicz w marcu 1944 r. przeprowadził podległe mu oddziały NSZ na lewy brzeg Wisły¹⁰⁶. 20 maja 1944 r. odbywała się konferencja przedstawicieli lubelskiej AK, Delegatury Rządu i Korpusu Bezpieczeństwa. Mówiono wówczas o konieczności usunięcia „Zęba” i jego oddziału z terenu Lubelszczyzny. Z zachowanego protokołu z konferencji nie wynika jednak, aby ktoś z jej uczestników zarzucał mu dezercję. Uznano, że jego działalność

¹⁰¹ *Idem, Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 118.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 131, 133.

¹⁰⁴ Kazimierz Tumidajski ps. „Edward”, „Marcin” (ur. 1897 – zm. 1947) – generał brygady WP. We wrześniu 1939 r. dowodził III batalionem 2 pspodh w Olechowcach koło Sanoka. Po rozbięciu batalionu tworzył SZP w Tarnowie, inspektor rejonowy ZWZ w Tarnowie. W 1940 r. mianowany II zastępcą komendanta Obszaru Południowego ZWZ. Na przełomie marca i kwietnia 1941 r. szef sztabu Okręgu Lubelskiego ZWZ, od stycznia 1943 r. komendant Okręgu Lubelskiego AK. 6 VIII 1944 r. aresztowany przez NKWD, przewieziony do Moskwy, następnie do więzienia w Charkowie i obozu w Diagilewie koło Riazania. Zamordowany w lipcu 1947 r., zob. W. Bartosz, E. Zając, *Kazimierz Antoni Tumidajski [w:] Małopolski słownik biograficzny...*, t. 5, Kraków 1999, s. 125–127.

¹⁰⁵ *Żeby Polska była Polską. Antologia publicystyki konspiracyjnej podziemia narodowego 1939–1950*, red. M. Chodakiewicz, W.J. Muszyński, Warszawa 2010, s. 498; B. Szyprowski, *Ze wszech miar żołnierz...*, s. 25, 29, przyp. 20.

¹⁰⁶ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

szkodzi AK i delegatowi¹⁰⁷. Zub-Zdanowicz zwalczał komunistyczną partyzantkę, m.in. w sierpniu 1943 r. pod Borowem zlikwidował oddział Gwardii Ludowej (GL) Stefana Skrzyпка ps. „Słowik”¹⁰⁸. Niewątpliwie jego działalność mogła stanowić problem dla Delegatury Rządu oraz AK, które wobec zbliżających się wojsk sowieckich unikały zadrażnień z przedstawicielami komunistycznej partyzantki.

Według relacji Zub-Zdanowicza po otrzymaniu wiadomości o wybuchu powstania w Warszawie oddziały partyzanckie NSZ przybyły w Kieleckie¹⁰⁹. Na ich bazie utworzono Brygadę Świętokrzyską, którą dowodził płk Szacki ps. „Dąbrowski”, „Bohun”. Zub-Zdanowicz dołączył do niej 17 sierpnia i razem z „Dąbrowskim” udali się na spotkanie z dowództwem 2 DPŁeg. AK. Przedstawiciele Brygady zameldowali się u komendanta Okręgu AK Radom–Kielce, który miał poinformować o tym drogą radiową Naczelnego Wodza w Londynie. Po odwołaniu mobilizacji przez AK dowództwo NSZ nie zdecydowało się na demobilizację swoich oddziałów z uwagi na przewidywaną okupację sowiecką¹¹⁰.

Jednym z zarzutów, który formułowano wobec Zub-Zdanowicza, była sprawa pacyfikacji Borowa i kilku okolicznych wiosek powiatu kraśnickiego przez oddziały niemieckie. Kapitan Torliński w oświadczeniu napisał, że już w 1942 r. (*sic!*) „zetknął” się z grupą „Zęba”, która miała w tym czasie przebywać na terenie powiatów: Opatów, Janów Lubelski, Kraśnik. Na początku 1943 r., według Torlińskiego, oddział ten dokonał rozbrojenia

¹⁰⁷ *Protokół konferencji Dowództwa AK, Delegatury i Korpusu Bezpieczeństwa z obwodu Lublin-powiat w sprawie wzajemnych stosunków i sytuacji politycznej* [w:] I. Caban, Z. Mańkowski, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w okręgu lubelskim 1939–1944*, cz. 2: *Dokumenty*, Lublin 1971, s. 323.

¹⁰⁸ R. Drabik, *Wydarzenia pod Borowem*, „Glaukopis” 2003, nr 1, s. 114–143.

¹⁰⁹ Koncentracja oddziałów partyzanckich NSZ rozpoczęła się już w czerwcu 1944 r., a więc ponad miesiąc przed wybuchem powstania warszawskiego. Miała miejsce w majątku Mirogonowice. Uczestniczył w niej także Zub-Zdanowicz. Utworzono wówczas 204 Pułk Piechoty NSZ Ziemi Kieleckiej im. Ignacego Paderewskiego. W czasie pobytu w Warszawie 20 VI 1944 r. Zub-Zdanowicz otrzymał rozkaz od ppłk. Stanisława Nakoniecznikowa ps. „Kmicie” nakazujący przeprowadzenie w Kieleckie, operujących na terenie Lubelszczyzny, oddziałów W. Piotrowskiego ps. „Cichy” i L. Cybulskiego ps. „Znicz”. Już po wybuchu powstania w Warszawie, 9 VIII 1944 r. 204 pułk oraz inne oddziały NSZ stawiły się w miejscu koncentracji w okolicy majątku Lasocin, niedaleko Włoszczowy. Z tych oddziałów 11 sierpnia utworzona została Brygada Świętokrzyska. Zapewne o powstaniu tej formacji pisał Zub-Zdanowicz w wyjaśnieniach, skierowanych w maju 1946 r. do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, zob. M. Chodakiewicz, *Narodowe Siły Zbrojne...*, s. 185–186, 193; M. Gniadek-Zieliński, *Narodowe Siły Zbrojne 1942–1947...*, s. 348–349.

¹¹⁰ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

Ukraińców, którzy zbierali kontyngent w Borowie i Michałowie¹¹¹. W odpowiedzi na to Niemcy zorganizowali obławę i spalili Borów oraz inne wioski, mordując około 2 tys. ludzi. „«Ząb» z grupą przebywał nad Wisłą i mając około 30 rkm nie stanął w obronie ludności i nie umożliwił wycofanie się jej” – konstatował kapitan¹¹². Sprawę Borowa poruszał też kpt. Sągajłło. Uważał, że została ona dokonana przez Niemców z winy „Zęba”, który kwaterował w majątku ze swoimi ludźmi przez siedem miesięcy, co miało skłonić Niemców do zorganizowania obławy. Sągajłło utrzymywał, że Zub-Zdanowicz dysponował wówczas liczbą około 240 ludzi, 6 ckm i 14 rkm. Jednak wycofał się ze wsi, pozbawiając ją obrony. „Nadmieniam, że «Ząb» miał wtedy wszelką możliwość wystąpienia w obronie ludności, bowiem na Borów sam, szło uważam nie więcej jak 700 żołnierzy niemieckich, a on [oddział „Zęba” – E.R.] posiadał jak zaznaczyłem poważną ilość «cKmów» i «rKmów». O tym, co się dzieje we wsi wiedział dobrze, gdyż ludzie we wsi uciekali do niego i prosili go o ratunek. Żołnierze «Zęba» rwali się do walki, on sam jednak nie przedsięwziął niczego, by ludność cywilną uchronić przed zagładą”¹¹³. Według Sągajłły pacyfikacja Borowa miała miejsce w listopadzie lub w grudniu 1943 r. (*sic!*) W zeznaniach obu żołnierzy, złożonych na potrzeby Komisji Weryfikacyjnej, znalazły się informacje nieprawdziwe. Kapitan Torliński nie mógł „zetknąć” się z Zub-Zdanowiczem w 1942 r., gdyż „Ząb” znalazł się w Polsce w nocy z 1 na 2 września 1942 r. i do końca tego roku nie wyjeżdżał na tereny Kielecczyzny ani na Lubelszczyznę. Wspomniana w oświadczeniu pacyfikacja wsi Borów i okolicznych miejscowości rozpoczęła się 2 lutego 1944 r. Nie jest znany powód pacyfikacji tych wiosek. Być może przyczyną, jak pisze Chodakiewicz, była odmowa przez NSZ i AK współpracy z Niemcami w celu zwalczania partyzantki komunistycznej.

W piśmie do Komisji Weryfikacyjnej Zub-Zdanowicz odniósł się do zarzutów stawianych mu co do wydarzeń w Borowie, które miały miejsce w lutym 1944 r. Wyjaśniał, że bataliony, będące częścią 1 Pułku Legii Nadwiślańskiej Ziemi Lubelskiej, rozlokowane były w odległości kilkudziesięciu kilometrów od siebie. Koncentrowano je w celu dokonania wspólnej akcji. Łączność pomiędzy batalionami była utrzymywana przez gońców. Latem każdy batalion liczył około 200 żołnierzy, zaś zimą około 100 osób. W pierwszych dniach lutego 1944 r. Zub-Zdanowicz kwaterował w Borowie wraz z batalionem dowodzonym przez Figuero-Podhorskiego, liczącym wówczas około 100 żołnierzy. Posiadał 6 rkm i 2 ckm. O godzinie 8 rano,

¹¹¹ W powiecie kraśnickim nie ma miejscowości Michałów.

¹¹² IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie kpt. Leona Torlińskiego, b.m. 25 II 1946 r., b.p.

¹¹³ *Ibidem*.

2 lutego, Zub-Zdanowiczowi przekazano meldunki o otoczeniu wsi przez wojska niemieckie. Oprócz Borowa Niemcy otoczyli też: Szczecyn, Wólkę Szczecką, Łążek Zaklikowski, Łążek Chwałowski. Niemcy dysponowali bronią ciężką i samolotem. Zub-Zdanowicz z podległym mu oddziałem zdecydował się na przedostanie do lasu. Do oddziału dołączyło około 200 mieszkańców wsi, głównie kobiet i dzieci. Pod niemieckim ostrzałem z broni maszynowej żołnierze „Zęba” oraz ludność cywilna weszli w głąb lasu na odległość około 2 km. Zub-Zdanowicz pisał, że jego oddział posiadał amunicję, która wystarczyłaby tylko na około 2 godziny walki, dlatego nie zdecydował się na zbrojną odpowiedź na atak Niemców¹¹⁴. W czasie pacyfikacji podkraśnickich wsi w lutym 1944 r. Zub-Zdanowicz przebywał w Borowie, ale nie dysponował ani odpowiednią liczbą żołnierzy, ani broni, aby móc stawić opór wojskom niemieckim.

W końcowej części pisma do Komisji Weryfikacyjnej z 28 maja 1946 r. Zub-Zdanowicz zwracał się do jej przewodniczącego o przekazanie wyników toczącego się postępowania do sądu polowego lub honorowego. Informacje uzyskane w toku procesu weryfikacji skłoniły przewodniczącego Komisji ppłk. Jerzego Uszyckiego do skierowania zapytania do szefa Służby Sprawiedliwości Dowództwa 2 Korpusu z prośbą o opinię, czy sprawę Zub-Zdanowicza należy skierować do sądu polowego¹¹⁵. W piśmie tym ppłk Uszycki przedstawił sześć zarzutów stawianych oficerowi:

„I. Na wiosnę 1943 r. w Warszawie, jako skoczek spadochronowy Polskich Sił Zbrojnych zagranicą po rozwiązaniu Komórki Polskiego Związku Powstańczego (AK) tzw. «Wachlarz», do której otrzymał przydział i po otrzymaniu przydziału do K-dy Dywersji AK, wbrew złożonej przysiędze wojskowej i otrzymanemu rozkazowi, zleconej mu funkcji oficera bezpieczeństwa nie objął, dezercerując z szeregów AK i wstępując do Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) nie podporządkowanych dowódcy AK, gdzie uzyskał nominację do stopnia rotmistrza, majora, podpułkownika.

Złamanie przysięgi i dezercja z szeregów AK zagrożone były w Kraju karą śmierci.

II. W latach 1943–1944 w województwie kieleckim i lubelskim jako dowódca oddziałów partyzanckich Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) zezwalał swoim podkomendnym na dokonywanie rabunków i samowolnych rekwizycji.

¹¹⁴ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo Leonarda Zub-Zdanowicza skierowane do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej, b.m. 28 V 1946 r., b.p.

¹¹⁵ IPIMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo ppłk. Jerzego Uszyckiego do szefa służby sprawiedliwości Dowództwa 2 Korpusu, b.m. 5 VI 1946 r., b.p.

- III. W tymże czasie i miejscu jako dowódca oddziałów Partyzanckich NSZ zezwalał podwładnym sobie żołnierzom na dokonywanie napadów na magazyny AK, na rozbijanie żołnierzy AK, bicie ich i demolowanie ich mieszkań za niewydawanie broni, na wydawanie wyroków śmierci na żołnierzy AK oraz Narodowych Sił Zbrojnych, którzy przechodzili do AK, działając w ten sposób w czasie wojny na szkodę polskich sił zbrojnych i korzyść nieprzyjaciela.
- IV. W czasie bliżej nieokreślonym w 1944 r. w Mirogonowicach pow. Opatowski, jako dowódca oddziałów partyzanckich NSZ zezwolił na zamordowanie 12 chłopów za stratę własnego podkomendnego ppor. Ponurego, który zginął w walce z Armią Ludową.
- V. W czasie bliżej nieokreślonym w 1944 r. w okolicy wsi Borów, jako dowódca oddziałów partyzanckich NSZ, mając w swej dyspozycji około 200 żołnierzy i 20 r.k.m. i c.k.m. nie wyczerpawszy stojących do jego dyspozycji środków obrony, opuścił wieś, wskutek czego oddziały niemieckie dokonujące obławy, spaliły wieś Borów i inne sąsiednie wsie a ludność w większej części wymordowały.
- VI. W początkach 1944 w powiecie opatowskim, wszedłszy w porozumienie z komendantem żandarmerii niem. Lt. Kunecke zastępcą jego Mullerem i lt. Sommerem, szefem wydziału żandarmerii do zwalczania komunizmu i bandytyzmu, działał na korzyść nieprzyjaciela, bowiem Niemcy pod terminem bandytyzm rozumieli działalność AK¹¹⁶.
- Do przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej 11 czerwca 1946 r. wpłynęło pismo od płk. Stanisława Rohma, szefa służby sprawiedliwości, w którym zalecał, aby sprawę Zub-Zdanowicza skierować do właściwego sądu polowego w celu przeprowadzenia postępowania karnego¹¹⁷. Zgodnie z dyspozycją, 12 czerwca 1946 r. ppłk Uszycki dokumentację dotyczącą cichociemnego przekazał do szefa 14 Sądu Polowego 2 Korpusu Polskiego¹¹⁸. Pismo dotarło do sądu 21 czerwca, w związku z czym 5 lipca 1946 r. mjr Władysław Sobotkowski, szef 14 Sądu Polowego, w oparciu o art. 197 Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego z 1936 r. wydał zarządzenie o przeprowadzeniu dochodzenia. Sprawę przydzielono sędziemu wojskowego mjr. Adamowi Szediwemu, który 19 lipca zwrócił się do dowódcy 460

¹¹⁶ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo ppłk. Jerzego Uszyckiego do szefa służby sprawiedliwości Dowództwa 2 Korpusu, b.m. 6 VI 1946 r., b.p.

¹¹⁷ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo płk. Stanisława Rohma do Przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej 2 Korpusu, b.m. 8 VI 1946 r., b.p.

¹¹⁸ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo ppłk. Jerzego Uszyckiego do szefa 14 Sądu Polowego, b.m. 12 VI 1946 r., b.p.

Etapowego Szwadronu Żandarmerii o wyznaczenie oficera do przeprowadzenia przesłuchań świadków¹¹⁹. W pierwszej kolejności zaplanowano przesłuchanie w charakterze świadków oficerów: Chojnę, Torlińskiego, Popiela, Sągajłło oraz Wierzyńskiego¹²⁰. Oficerowie AK powtórzyli swoje poprzednie zeznania, złożone kilka miesięcy wcześniej.

W dalszym etapie postępowania przesłuchiowano osoby, które mogły mieć informacje na temat działalności Zub-Zdanowicza po 2 września 1942 r. na ziemiach polskich. 12 grudnia 1946 r. przesłuchano rtm. Starnawskiego, zastępcę Zub-Zdanowicza w NSZ, który od kwietnia 1944 r. należał do oddziałów podziemia narodowego scalonych z AK. Zeznał, że Zub-Zdanowicz współpracował z dowództwem oraz oddziałami AK w okręgu lubelskim. Zarówno Starnawski, jak i Zub-Zdanowicz uczestniczyli w konferencjach obu organizacji. Starnawski zaprzeczał, jakoby doszło do wymordowania 12 chłopów we wsi Mirogonowice. W czasie potyczki, w której zginął ppor. „Ponury”, zatrzymano członka AL, którego sąd polowy NSZ skazał na karę śmierci za znęcanie się nad ppor. „Ponurym”. Wyrok wykonano. W tym czasie, według Starnawskiego, Zub-Zdanowicz przebywał w Warszawie¹²¹.

Przesłuchany 2 grudnia 1946 r. rtm. Wickenhagen zeznał, że nie słyszał o żadnej działalności Zub-Zdanowicza skierowanej przeciwko AK. Uważał, że „Ząb” był pozytywnie nastawiony do AK. Nie potwierdził też zarzutów stawianych Zub-Zdanowiczowi w kwestii współpracy z Niemcami. Przeciwnie, zeznał, że w marcu i kwietniu 1944 r. odbył wiele potyczek z Niemcami, m.in. w okolicach Zawichostu. Powiedział też, że Zub-Zdanowicz starał się ustrzec ludność cywilną przed pacyfikacją wojsk niemieckich. W tym celu miał rozpocząć pertraktacje z dowódcą żandarmerii niemieckiej. Za cenę walki oddziałów NSZ z oddziałami partyzantki komunistycznej Niemcy mieli zaprzestać represji wobec ludności cywilnej. Zaprzeczał, jakoby Zub-Zdanowicz miał uczestniczyć w rabunkach okolicznych majątków: „Brygada Świętokrzyska dokonywała rekwizycji, być może zdarzały się sporadyczne rabunki, nie słyszałem, aby brał w nich udział «Ząb»” – konstatował rtm. Wickenhagen¹²².

¹¹⁹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo mjr. Adama Szediwego do Dowódcy 460 Etapowego Szwadronu Żandarmerii, b.m. 19 VII 1946 r., b.p.

¹²⁰ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo dowódcy 460 Etapowego Szwadronu Żandarmerii kpt. Erazma Ostrowidzkiego do dowódcy 5 Karpackiego Szwadronu Żandarmerii, dowódcy 5 Kresowego Szwadronu Żandarmerii, dowódcy 11 Szwadronu Żandarmerii, b.m. 26 VII 1946 r., b.p.

¹²¹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania rtm. Antoniego Starnawskiego, b.m. 12 XII 1946 r., b.p.

¹²² IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Zapisek przesłuchania rtm. Karola Wickenhagena, Kancelaria 15 Wielkopolskiego Plutonu Żandarmerii, 2 XII 1946 r., b.p.

Podporucznik żandarmerii Wiktor Chrzanowski przesłuchał 23 listopada 1946 r., przebywającego w Thurstaston Camp, mjr. Żochowskiego. Wyjaśnił, kiedy i w jakich okolicznościach przekonał Zub-Zdanowicza do przejścia do NSZ. Mówił, że spotkał go w kwietniu lub maju 1943 r. w Warszawie. Zub-Zdanowicz miał wątpliwości co do działalności oddziału likwidacyjnego, do którego dowodzenia został wyznaczony w Warszawie. Brakowało mu przekonania, że wyroki podziemia wydawane były na osoby rzeczywiście winne i że orzekano je w sposób właściwy. Po wyjeździe na Lubelszczyznę Zub-Zdanowicz objął kierownictwo Akcji Specjalnej NSZ na terenie okręgu lubelskiego. Żochowski zeznał, że współpracował z lokalną AK. Nie znał przypadków rozbijania czy likwidowania oddziałów akowskich przez żołnierzy NSZ. „Dowództwo NSZ nieustannie dążyło do zawierania i utrzymania ścisłej współpracy z AK przeciwko Niemcom i elementom bandyckim. Dowództwo AK tej współpracy nie chciało” – zeznawał Żochowski. Zaznaczył też, że nic mu nie wiadomo na temat współpracy Brygady Świętokrzyskiej z Niemcami¹²³. Żochowski, ani w czasie przesłuchania, ani w złożonym 20 grudnia oświadczeniu¹²⁴, nie wspominał, aby w sprawie Zub-Zdanowicza w 2 Korpusie Polskim we Włoszech odbył się sąd honorowy.

Pisemne oświadczenie w sprawie zarzutów przeciwko Zub-Zdanowiczowi złożył też M. Piorun¹²⁵, który w 1944 r. dowodził batalionem AK Inspektora-tu Kielce. Według niego wzajemne rozbijanie żołnierzy mogło mieć miejsce na skutek nieporozumień pomiędzy NSZ i AK, które prowadziły akcje przeciwko bandytyzmowi, odbierały broń pojedynczym osobom niepotrafiącym udowodnić swej przynależności organizacyjnej. Żołnierz AK zapewniał, że nie słyszał o rabunkach magazynów, pisał, że w rejonie Kielc było wiele majątków ziemskich, należących do Polaków, które przeszły w zarząd niemiecki. „Stosunkowo duża była łatwość zdobycia przeznaczonego dla okupanta mienia, ze względu na nieliczne załogi niemieckie”¹²⁶. Czasem administratorami tych majątków byli też Polacy, którzy przychylnie patrzyli na rekwizycje oddziałów partyzanckich, część z nich czyniła to z powodów patriotycznych, inni niejako „przy okazji” robili zapasy dla siebie. Rzekoma współpraca NSZ z Niemcami

¹²³ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Zapisek przesłuchania mjr. Stanisława Żochowskiego, Thurstaston Camp 23 XI 1946 r., b.p.

¹²⁴ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie mjr. Stanisława Żochowskiego, Sztab 3. Grupy Brygadowej w Zgrupowaniu 3 DSK Pipers Wood Camp n/r Amersham 20 XII 1946 r., b.p.

¹²⁵ Nie udało się ustalić bliższych informacji o tej osobie.

¹²⁶ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie mjr. Stanisława Żochowskiego, Sztab 3. Grupy Brygadowej w Zgrupowaniu 3 DSK Pipers Wood Camp n/r Amersham 20 XII 1946 r., b.p.

miała polegać na tym, że oddziały podziemia narodowego występowały przeciwko komunistom, dlatego były tolerowane przez Niemców¹²⁷.

W sprawie przeciwko Zub-Zdanowiczowi zeznawała też właścicielka majątku Zochcin, Anna Jagnińska. Potwierdziła, że oddział „Stepa” w lutym 1944 r. dokonał rabunku w należącym do niej majątku. Jednak później Jagnińska miała otrzymać od Zub-Zdanowicza list, w którym obiecał naprawić wyrządzone szkody. Wyjaśniała, że w rejonie Zochcina działały oddziały AL, które napadały na majątki odmawiające z nimi współpracy. Jako przykład podała miejscowości: Garbacz w powiecie opatowskim, gdzie AL dokonała napadu na majątek należący do Krystyny Jagnińskiej oraz Grzegorzowice, którego właścicielem był Tomasz Rauszer¹²⁸.

Niewiele wniosło do sprawy przesłuchanie mjr. Kaszyńskiego. Zeznał, że słyszał o rozbrajaniu żołnierzy i rabunkach magazynów akowskich, jednak te informacje, które do niego dochodziły, były niepotwierdzone. Zaprzeczył, aby cokolwiek wiedział o wymordowaniu 12 chłopów z Mirogonowic¹²⁹. W sprawie Zub-Zdanowicza planowano także przesłuchać kpt. Kontryma, jednak z informacji uzyskanych w sierpniu 1947 r. wynikało, że wyjechał do Polski¹³⁰. Zeznania składali inni oficerowie i żołnierze AK, służący na terenie Kielecczyzny: Jan Lednicki, Henryk Pawelec, Ryszard Szymankiewicz, Aleksander Łempicki oraz żołnierze z Brygady Świętokrzyskiej: Mieczysław Skuza, Stefan Bojowski, Roman Orwid Bulicz, Mieczysław Gajdzik i Edward Wirski. Jednak ich informacje niewiele wносиły do sprawy, gdyż nie byli uczestnikami opisywanych wydarzeń. Powtarzali informacje niepotwierdzone, zasłyszane od innych żołnierzy. 20 sierpnia 1947 r. przesłuchano Zub-Zdanowicza, który powoływał się na wyjaśnienia złożone kilka miesięcy wcześniej¹³¹. Zeznania te potwierdził Figuro-Podhorski, przesłuchiwany 2 września 1947 r.¹³²

¹²⁷ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Oświadczenie M. Pioruna, b.m. 11 I 1947 r., b.p.

¹²⁸ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Zapisek przesłuchania Anny Jagnińskiej, Kancelaria II/3 Karpacki Szwadron Żandarmerii, 10 I 1947 r., b.p.

¹²⁹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania mjr. Eugeniusza Kaszyńskiego, b.m. 1 IX 1947 r., b.p.

¹³⁰ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Notatka sporządzona przez dowódcę VI/5 Kresowego Szwadronu Żandarmerii ppor. Mikołajczyka, b.m. 11 VIII 1947 r., b.p. Bolesław Kontrym 2 V 1945 r. dotarł do 1 Dywizji Pancerniej gen. Maczka i przebywał w niej do 16 V 1947 r., kiedy wrócił do Polski; K. A. Tochman, *Słownik biograficzny cichociemnych...*, t. 1, Oleśnica 1994, s. 69.

¹³¹ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Zapisek przesłuchania rtm. Leonarda Zub-Zdanowicza, Kancelaria 1/460 Szwadronu Żandarmerii PKPR, 20 VIII 1947 r., b.p.

¹³² IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Protokół przesłuchania Henryka Figuro-Podhorskiego, Obóz w Ruddington Park 2 IX 1947 r., b.p.

W marcu 1947 r. akta sprawy przeciwko Zub-Zdanowiczowi trafiły do 12 Sądu Polowego PKPR. Z częściowych rezultatów dochodzenia dowódca plutonu żandarmerii ppor. Harabasz wnioskuje, że: „Zeznania świadków przeciwko rtm. Zub-Zdanowiczowi nie pokrywają się w zupełności. Podają oni fakty bez określenia niejednokrotnie czasu i miejsca poszczególnych czynów i bez powołania się na inne osoby, które mogłyby potwierdzić prawdziwość ich zeznań”¹³³.

Równoległe do postępowania karnego toczył się proces weryfikacji stopni wojskowych Zub-Zdanowicza. Brak ostatecznych wyników postępowania Komisji Weryfikacyjnej uniemożliwił mu wstąpienie do PKPR. Przewodniczący Głównej Komisji Weryfikacyjnej płk Stanisław Juszcakiewicz w piśmie z 20 marca 1947 r. skierowanym do zastępcy szefa Sztabu Głównego dla spraw Likwidacji Polskich Sił Zbrojnych przedstawił szczegółowe zestawienie w toczącej się sprawie przeciwko Zub-Zdanowiczowi. W jego podsumowaniu napisał: „Niezależnie od możliwości sądowego rozpatrzenia dzisiaj aktu oskarżenia sądzę, że oceny działania organizacji NSZ w Kraju nie da się zamknąć w ustaleniu winy, czy też rehabilitacji jednostki. Uważam, że por. Zdanowicz może odpowiadać za samowolne oddalenie się z oddziału, natomiast nie może być oskarżany z tytułu udziału swego w walce z okupantem w ramach organizacji NSZ, ponieważ organizacja ta, a szczególności d[owód]cy odpowiedzialni za działania jej, nie są do odpowiedzialności pociągnięci. Tak por. Zdanowicz, jak i tysiąc innych żołnierzy NSZ uważają, że obowiązek swój żołnierski w walce o niepodległość spełnili z pełną gotowością do ofiar, które obficie ponieśli i nadal ponoszą”¹³⁴. Ze stanowiskiem płk. Juszcakiewicza zgodził się 22 marca 1947 r. gen. Tadeusz Bór-Komorowski¹³⁵.

Sledztwo w sprawie Zub-Zdanowicza prowadzone było jeszcze do jesieni 1947 r. Przesłuchania kolejnych świadków nie dawały większych rezultatów. Oficer prowadzący postępowanie, dowódca 6/460 Szwadronu Żandarmerii, zwracając akta do 12 Sądu Polowego, napisał, że z zeznań przesłuchanych świadków trudno było dowieść por. Zub-Zdanowiczowi popełnienia przez niego czynów, które zarzucali mu świadkowie: Torliński, Popiel i Sagajło. Brakowało bowiem konkretnego potwierdzenia tych czynów przez innych

¹³³ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo dowódcy plutonu żandarmerii ppor. Harabasz do szefa 12 Sądu Polowego, 4 Etapowy Pluton Żandarmerii Aberayron-Cardiganshire 28 III 1947 r., b.p.

¹³⁴ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo przewodniczącego Głównej Komisji Weryfikacyjnej płk. Stanisława Juszcakiewicza do zastępcy szefa Sztabu Głównego dla spraw Likwidacji Polskich Sił Zbrojnych (odpis), Londyn 20 III 1947 r., b.p.

¹³⁵ *Ibidem*.

świadków, a w zeznaniach przez nich złożonych istniały liczne sprzeczności¹³⁶. Postępowanie zdecydowano się ostatecznie zakończyć w listopadzie 1947 r. W podsumowaniu śledztwa zapisano: „Z akt śledztwa wynika, że zeznania świadków w sprawie zarzutów przedstawionych podejrzanemu są wewnętrznie sprzeczne co do zaistniałych okoliczności. W tym stanie rzeczy okoliczności te mogą być wyjaśnione tylko na rozprawie głównej. Z uwagi na to, że czyny, których miał się dopuścić podejrzany, popełnione zostały na terenie Polski, gdzie przebywają też niektórzy ze świadków i bez przeprowadzenia niektórych dowodów na [...]”¹³⁷ dokonanie czynów, należy odroczyć złożenie aktu oskarżenia do demobilizacji”¹³⁸. Z powyższymi wnioskami zgodził się gen. Bohusz-Szyszko, Dowódca Grupy Dywizyjnej 2 Korpusu. Zarządził odroczenie złożenia sądowi wojennemu aktu oskarżenia przeciwko Zub-Zdanowiczowi do czasu demobilizacji.

Wiosną 1947 r. Zub-Zdanowicz został zweryfikowany w stopniu porucznika przez Komisję Likwidacyjną Polskich Sił Zbrojnych w Delamere Park Camp¹³⁹. Stopień rotmistrza uznano mu dopiero w 1949 r. Dwa lata później w 1951 r. wraz z rodziną wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. 21 marca 1957 r. gen. Władysław Anders mianował go majorem w Korpusie Oficerów Kawalerii.

Akt oskarżenia przeciwko rtm. Zub-Zdanowiczowi nigdy nie trafił do sądu polowego. 1 marca 1948 r. dokumentacja, wytworzona w czasie dochodzenia w latach 1945–1947, przekazana została do Archiwum Polskich Sił Zbrojnych¹⁴⁰. Warto też zaznaczyć, że w materiałach 14 Sądu Polowego Dowództwa 2 Korpusu Polskiego i 12 Sądu Polowego Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia nie ma formalnie sporządzonego aktu oskarżenia przeciwko Zub-Zdanowiczowi, choć w kilku dokumentach powoływano się na „akt oskarżenia”. Być może sporządzono jego projekt. Celem prowadzonego dochodzenia było wyjaśnienie zarzutów, które w trakcie postępowania weryfikacyjnego wytoczyli przeciwko Zub-Zdanowiczowi oficerowie AK. Sprawa

¹³⁶ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo dowódcy 6/460 Szwadronu Żandarmerii PKPR do szefa 12 Sądu Polowego, Llanerch Panna Camp n/r Ellesmere, Salop 22 X 1947 r., b.p.

¹³⁷ Nieczytelne.

¹³⁸ IPiMS, Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Notatka w arkuszu referatowym w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowiczowi Leonardowi, b.m. 7 XI 1947 r., b.p.

¹³⁹ SPP, Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz, 23/328, Pismo gen. Antoniego Monter-Chruścicla szefa Głównej Komisji Likwidacyjnej PSZ do dowódcy 4 Grupy Dywizyjnej 2 Korpusu, Londyn, 23 VII 1947 r., k. 28.

¹⁴⁰ Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi, A.XII.85/168, Pismo mjr. Adama Szediwego do dyrektora Grupy Akt „B” Archiwum PSZ, Delamere Park Camp 17 IX 1948 r., b.p. Dokumentacja ze śledztwa była udostępniana Zub-Zdanowiczowi na jego prośbę z 16 IX 1948 r.

cichociemnego z NSZ nie zakończyła się też umorzeniem. W aktach postępowania nie ma dokumentu, w którym znajdowałyby się informacje o takim sfinalizowaniu śledztwa. Postępowanie zawisło w próżni. Wydaje się, że sprawa rtm. Zub-Zdanowicza stała się dość kłopotliwa dla Komisji Weryfikacyjnej, ale też i oficerów z wojskowego wymiaru sprawiedliwości, gdyż bardzo ciężkich zarzutów formułowanych wobec żołnierza AK i NSZ nie potrafiiono udowodnić i potwierdzić. Można pokusić się o ocenę, że wynikały one najprawdopodobniej z niechęci osobistej oficerów AK wobec organizacji wojskowej, z której Zub-Zdanowicz się wywodził.

Bibliografia

Archiwalia

Studium Polski Podziemnej w Londynie – Kolekcja Leonard Zub-Zdanowicz.
Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie – Akta w sprawie karnej przeciwko rtm. Zub-Zdanowicz Leonardowi.

Opracowania

- Bartosz W., Zając E., *Kazimierz Antoni Tumidajski [w:] Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, t. 5, Kraków 1999.
- Bechta M., Muszyński W.J., *Przeciwko Pax sovietica. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe i struktury polityczne ruchu narodowego wobec reżimu komunistycznego 1944–1956*, Warszawa 2017.
- Borzobohaty W., „Jodła” Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945, wyd. 2, Warszawa 1988.
- Brzoza C., *Ludzie Brygady. Noty biograficzne oficerów i żołnierzy Brygady Świętokrzyskiej Narodowych Sił Zbrojnych*, Kraków 2015.
- Brzoza C., *Od Miechowa do Coburga: Brygada Świętokrzyska Narodowych Sił Zbrojnych w marszu na Zachód*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, nr 1(5).
- Caban I., Mańkowski Z., *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w okręgu lubelskim 1939–1944*, cz. 2: *Dokumenty*, Lublin 1971.
- Chlebowski C., *Wachlarz. Monografia wydzielonej organizacji dywersyjnej Armii Krajowej. Wrzesień 1941–marzec 1943*, Warszawa 1990.
- Chodakiewicz M.J., *Akcja specjalna NSZ na Lubelszczyźnie*, cz. 2, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1993, nr 3 (145).
- Chodakiewicz M.J., *Narodowe Siły Zbrojne. „Ząb” przeciw dwu wrogom*, Warszawa 1999.
- Drabik R., *Wydarzenia pod Borowem*, „Glaukopis” 2003, nr 1.
- Gałęzowski M., *Płk piechoty Jan Zientarski (1894–1982) – działacz Obozu Polski Walczącej, komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego Armii Krajowej*, „Mars” 2002, t. 13.
- Gniadek-Zieliński M., *Narodowe Siły Zbrojne 1942–1947*, Warszawa 2017.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, wyd. 3, Warszawa b.d.w.
- Hołub C., *Okręg Poleski ZWZ-AK w latach 1939–1944*, Warszawa 1991.

- Jaxa-Maderski J., *Na dwa fronty*, Lublin 1995.
- Jedynak M., *Kryptonim „Jedność” – rozpracowanie Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt” na Dolnym Śląsku (1957–1959)* [w:] *Druha konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. K. Jasiak, Opole 2010.
- Jedynak M., *Niezależni kombataneci w PRL. Środowisko Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury”–„Nurt” (1957–1989)*, Kielce–Kraków 2014.
- Jurewicz L., *Zbrodnia czy początek wojny domowej*, Londyn 1980.
- Kołaciński W., *„Żbik”, Między młotem a swastyką*, Warszawa 2018.
- Komorowski K., *Polityka i walka. Konspiracja Zbrojna ruchu narodowego 1939–1945*, Warszawa 2000.
- Königsberg W., *Droga „Ponurego”. Rys biograficzny majora Jana Piwnika*, Warszawa 2014.
- Krzysztofiński M., Woyno J., *Wickenhagen Karol Tytus*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2004, nr 22.
- Kunert A. K., *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987.
- Kunert A. K., *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 2, Warszawa 1987.
- Mazurek J., Skibińska A., *„Barwy Białe” w drodze na pomoc walczącej Warszawie. Zbrodnie AK na Żydach, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały”* 2011, nr 7.
- Myjak J., *Portret ulana. Ożarowski słownik biograficzny, „Ożarów”* 2000 nr 2.
- Pasek W., *Bolesława Kontryma życie zuchwał. Biografia żołnierza i policjanta 1898–1953*, Warszawa 2006.
- Piotrowski M., *Narodowe Siły Zbrojne na Lubelszczyźnie 1944–1947*, Lublin 2009.
- Popiel L., *„Antoniewicz”, Batalion partyzancki 2 Pułku Piechoty Leg. „Nurt”, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny”* 1989, nr 1 (127).
- Pozbawieni ojczyzny. Powojenne losy właścicieli Zochcina*, „Ziemia Opatowska” 2000, nr 17.
- Sągajło W., *The Man in the Middle. A story of the Polish resistance 1940–45*, London 1984.
- Szwedo B., *Antoni Żółkiewski ps. „Garbaty” „Jog” „Lin” „Piasz” „Zacny”* [w:] *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, t. 5, Kraków 1999.
- Szwedo B., *Kaszuba, który ukochał Sandomierz Major Leon Torliński ps. „Kret” (1913–2007)*, „Zeszyty Sandomierskie” 2007, nr 24.
- Szwedo B., *Mandziara Michał* [w:] *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, t. 9, Kraków 2003.
- Szyprowski B., *Ze wszech miar żołnierz. Przypadek przejścia do NSZ cc. Leonarda Zub-Zdanowicza „Dora”, „Zęba”, „Inne Oblicza Historii”* 2014, nr 3.
- Śledziński K., *Cichociemni. Elita polskiej dywersji*, Kraków 2012.
- Tochman K. A., *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 1, Oleśnica 1991.
- Tochman K. A., *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 3, Zwierzyniec–Rzeszów 2002.
- Tucholski J., *Cichociemni. Historia legendarnych spadochroniarzy*, Wrocław 2010.

Tucholski J., *Cichociemni i spadochroniarze 1941–1956*, Warszawa 2009.

Valentine I., *Baza 43. Cichociemni*, Warszawa 2005.

Wójciuk M., *Informacje biograficzne i genealogiczne w zespole Komisji Weryfikacyjnej z Archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” 2009, t. 1.

Żeby Polska była Polską. Antologia publicystyki konspiracyjnej podziemia narodowego 1939–1950, red. M. J. Chodakiewicz, W. J. Muszyński, Warszawa 2010.

Strony internetowe:

<http://www.sppw1944.org/index.html?http://www.sppw1944.org/biografie/chojna.html> (dostęp 20 IX 2018 r.)

<https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/stanislaw-wierzynski,48428.html> (dostęp 20 IX 2018 r.)

DS, *Lubelskie skwery mają nowych patronów*, „Kurier Lubelski” z 18 V 2017 r., <https://kurierlubelski.pl/lubelskie-skwery-maja-nowych-patronow/ar/12088795> (dostęp 18 IX 2018 r.)

Uchwała nr 741/XXX/2017 Rady Miasta Lublina z 18 V 2017 r. w sprawie nadania nazwy skwerowi Leonarda Zub-Zdanowicza, dostęp online: <https://bip.lublin.eu/rada-miasta-lublin/uchwaly-rm-lublin/vii-kadencja-rady-miasta-lublin-2014-2018/sesja-nr-xxx-z-dnia-18-05-2017/uchwala-nr-741xxx2017-rady-miasta-lublin-z-dnia-18-maja-2017-r-w-sprawie-nadania-nazwy-skwerowi-polozonemu-w-granicach-administracyjnych-miasta-lublin-skwer-leonarda-zub-zdanowicza,2,15980,2.html> (dostęp 18 IX 2018 r.)

http://drugiobieg.info/php/3_p_podziemna.php?ID3=358&s=9&li=1&sort=K_OPS#28001 (dostęp 17 IV 2019 r.)

http://www.kpbc.ukw.edu.pl/Content/95019/Torlinski_Leon_Augustyn_141_750_Pom.pdf (dostęp 18 IV 2019 r.)

STRESZCZENIE

Ewa Rzeczkowska, Sprawa Leonarda Zub-Zdanowicza w dokumentacji 14 Sądu Polowego Dowództwa 2 Korpusu Polskiego i 12 Sądu Polowego Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia w latach 1945 –1947

W latach 1945–1947 14 Sąd Polowy Dowództwa 2 Korpusu Polskiego i 12 Sąd Polowy Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia prowadziły dochodzenie w sprawie oficera AK i NSZ, cichociemnego Leonarda Zub-Zdanowicza ps. „Ząb” „Dor” „Szprung”. Wszczęte zostało na skutek doniesienia przewodniczącego Komisji Weryfikacyjnej AK, którego podstawą były zeznania żołnierzy AK z Okręgu Kieleckiego oraz oficerów Kedywu z Warszawy. Zarzuty dotyczyły m.in. dezercji, współpracy z Niemcami w okresie II wojny światowej oraz zwalczania oddziałów AK. W trakcie śledztwa przesłuchano kilkudziesięciu świadków, zeznania składał też Zub-Zdanowicz, któremu nie dowiedziono popełnienia zarzucanych mu czynów. Postępowanie nie zakończyło się umorzeniem sprawy ani też nie trafiło na

sałę sądową. Akta złożono do Archiwum Polskich Sił Zbrojnych. Zub-Zdanowicz został zweryfikowany w stopniu porucznika, w kolejnych latach awansował do stopnia rotmistrza, zaś w 1957 r. gen. Władysław Anders mianował go majorem.

Słowa kluczowe: sąd polowy, śledztwo, dezercja, Narodowe Siły Zbrojne, Armia Krajowa, II wojna światowa

SUMMARY

Ewa Rzeczkowska, Leonard Zub-Zdanowicz's case in the documentation of the 14th Field Court of the Command of the 2nd Polish Corps and the 12th Field Court of the Polish Resettlement Corps in 1945–1947

In the years 1945–1947 the 14th Court-Martial of the Command of the 2nd Polish Corps and the 12th Court-Martial of the Polish Resettlement Corps conducted an investigation into the case of an officer of the Home Army and the National Armed Forces, the „silent unseen” Leonard Zub-Zdanowicz, aka „Ząb”, „Dor”, „Szprung”. It was started as a result of a report by the Chairman of the Home Army Verification Commission, which was based on testimonies of Home Army soldiers from the Kielce District and Kedyw (Directorate of Diversion) officers from Warsaw. The accusations concerned, among others, desertion, collaboration with the Germans during World War II and working against the Home Army units. During the investigation several dozen witnesses were questioned, and Zub-Zdanowicz himself gave testimony as well. He was not proved to have committed the acts he was accused of. The proceedings did not end with the discontinuance of the case, nor did they end up in the courtroom. The files were submitted to the Archives of the Polish Armed Forces. Zub-Zdanowicz was verified in the rank of lieutenant, in the following years he was promoted to the rank of captain, and in 1957 General Władysław Anders appointed him major.

Keywords: court-martial, investigation, desertion, National Armed Forces, The Home Army, The Second World War

РЕЗЮМЕ

Ева Речковска, Дело Леонарда Зуб-Здановича в документации 14-го полевого суда командования 2-го польского корпуса и 12-го полевого суда Польского корпуса приёма и распределения

В 1945–1947 годах 14-й военно-полевой суд командования 2 Польского корпуса и 12-й военно-полевой суд Польского корпуса приёма и распределения провели расследование по делу офицера АК и Национальных Вооруженных сил, „тихотёмного” Леонарда Зуб-Здановича (псевдонимы: „Зомб” [„Зуб” – прим. пер.], „Дор”, „Шprung”). Следствие было инициировано в результате доклада председателя Контрольной комиссии АК, основанного на

показаниях солдат Армии Крайовой из округа Кельце и офицеров Кедив из Варшавы. В обвинении речь шла, в частности, о дезертирстве, сотрудничестве с немцами во время Второй мировой войны и боевых действиях в отношении отрядов АК. В ходе расследования было опрошено несколько десятков свидетелей. Показания давал также и Зуб-Зданович, который не был признан виновным в совершении предполагаемых действий. Следствие не закончилось ни прекращением дела, ни судебным заседанием. Документы по делу были переданы в Архив Польских Вооруженных сил. Зуб-Зданович был утвержден в звании поручика, а в последующие годы был повышен до звания ротмистра. В 1957 г. генерал Владислав Андерс присвоил ему звание майора.

Ключевые слова: военно-полевой суд, расследование, дезертирство, Национальные Вооруженные силы, Армия Крайова, Вторая мировая война